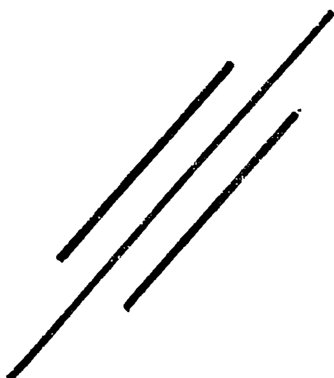
ଏକାଙ୍କିକା-
ପ୍ରକାଶନୀ

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ

ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ କବିଚନ୍ଦ୍ର :—

—ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ—

(୧) —ଇତିହାସ ଯେବେ ଥିଲା ମୂକ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ :—
ଫଗୁ ଦଶମୀ, ୧୩୭୨ ସାଲ

ପ୍ରକାଶକ :—
ଜ୍ଞାନବିକାଶ ମନ୍ଦିର
କଟକ - ୨

ମୁଦ୍ରଣ :—
ପରମାର୍ଥୀ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ଓ୍ୟାର୍କସ୍‌
କଟକ—୧

ଟଙ୍କାଟିଏ

—ସମର୍ପଣ—

କାଲ ବହେ—କଥା ରହେ । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଇଉନିଭର୍‌ସିଟି କମିଶନ ଆସିଥାନ୍ତି, ଏଇ କେତେବର୍ଷ ତଳେ । ମାନନୀୟ ଡାକ୍ତର ସର୍ବପଲ୍ଲୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍ (ଆଜି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ଭାଇସ୍ ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ) ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଶୀ-ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆଲୋଚନାର ଟିକିଏ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲି । ପାଶୋରି ପାରିନାହିଁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ, ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ,—ଓଡ଼ିଶାର କଳା ସମ୍ବନ୍ଧେ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବିଧ ଚତୁର-ପ୍ରଶ୍ନାବଳି ।

ସେଇ ଅପାଶୋରା ସନ୍ଧ୍ୟାର ମଧୁସ୍ମୃତି ମୋତେ ଆଜି 'ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ'ର ପ୍ରଥମାଂଶ ତାଙ୍କର କରରେ ସମର୍ପଣ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ।

ହେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଭାରତ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହେଉ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ
କଟକ
୧୯୫୫ ଫେବୃୟାରି

ଗୁଣମୁଗ୍ଧ
କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଦି' ଧାଡ଼ି......

'ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ'—ଲେଖା କାହାର ବୋଲି ଖବର-କାଗଜମାନଙ୍କରେ ବହୁତ ତର୍କଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ଏହା ଆଗରୁ ପହିଲେ 'ଫହ୍ନାଭୁଇଁ' ତା'ପରେ 'ପଥର-ଘର'—ଏଇଭଳି ଇତିହାସର ସରଞ୍ଜାମ ନେଇ ବାଢ଼ିଛି—ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି । ଏ ମଧ୍ୟ ସେଇ କଳ୍ପନା, ସେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥାପନା, ସେଇ ରଚନା । ଭାଷା ଓ ଶୈଳୀ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର—ଚିହ୍ନାରୀ ନବୀଶ ହିଁ ବୁଝିବେ ସେ କଥା ।

ନାନା ମହଲରୁ ଏ ବିଷୟରେ କେତେ ଚିଠି ପତ୍ର ପାଇଛି । ଘୁଞ୍ଚି ବସିଲେ ଧନ ଲୋଡ଼ା । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ନେହ ଅପାଶୋରା ହୋଇ ରହିଲା ।

ବ୍ୟୋମକେଶ ତ୍ରିପାଠୀ ଓ ଜଗତକୁମାର କର ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରୀମାନ୍‌ମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଛି । ବିଶେଷ କରି ବନ୍ଧୁ ନଟବର ମହାନ୍ତି ଇତିହାସ ଯୋଗାଇ, ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଲେଖାରେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ, ମୋତେ ଋଣୀ କରି ପକାଇଛନ୍ତି । କୃତଜ୍ଞ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଶେ ।

ଆଉ ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଏଁ ଏଭଳି ମଧୁମୁଖ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ, ଯାହାଙ୍କ ଯୋଗୁ ଭାବୀକାଳ ହାତରେ ଏ ଛପା ବହିଟି ଏତେବେଗେ ଟେକି ଦେଇ ପାରିଲି ।

କାଳୀଚରଣ

—କଳ୍ପନା—

ଅନେକ ସମୟରେ ପିଲାଏ ଆସନ୍ତି ଅଭିନୟ ଲାଗି ନାଟିକା ମାଗି । ଏଇ ଏକାଙ୍କିକା ପ୍ରକାଶନର ପ୍ରେରଣା ଦେଲେ ସେଇମାନେ । ପରେ ପରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଯୁଗ ବା କାଳ ଧରି "ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ" ପାଞ୍ଚଅଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି ନାଟିକା ହେବ । କେହି ମନ କଲେ ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ଅଙ୍କ ଏକାଥରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରି ପାରିବେ—ଏଇ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅଛି । ତା ଛଡ଼ା ଆମ ଇତିହାସ, ପୁରାଣ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଭିତରୁ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ବାଛି ବାଛି ଶିଶୁ ମହଲରେ ଅଭିନୀତ ହେବା ଭଳି ଲେଖା ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ମୋର କଳ୍ପନା ।

ଜ୍ଞାନବିକାଶ ମନ୍ଦିର ଏ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶ ଭାର ନେଇଛନ୍ତି—ତାଙ୍କୁ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି ।

ନାଟ୍ୟକାର

—ପ୍ରଥମ—

ଦୃଶ୍ୟ :— (ବିନ୍ଧ୍ୟଗିରି ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ । ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବଙ୍ଗୋପସାଗରର କିୟଦଂଶ । ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ସମଭୂମି । ଗୋଟିଏ ପୁରାତନ ବଟବୃକ୍ଷ—ଯାହା କଳ୍ପବଟ ନାମରେ ପରିଚିତ । ମଞ୍ଚ ଅନ୍ଧାରିତ । ଅନ୍ତରାଳରୁ ପ୍ରାଗ୍ ଭାଷଣ ଶୁଣାଯାଉଥାଏ ।)

ପାଶୋରି ଯୁଗର ଅପାଶୋରି କଥା
ଗୋଣ୍ଡ ମାଟି ଧୂଳି ରଖିଛୁ ମନେ
ଖୋଜି ନାହିଁ ମସି, ଲେଖନୀ, ପଥର
ଛବି ଛଇ ମାଧୁ ଛପିଛୁ ବନେ ।
ମୂକ କଳା ଶୀଳା ମୁଖର ଯେ ଦେଶେ
ପୁଅରି ମୂଳରେ ପରାଣ ଭରି
କ୍ଳୈବ୍ୟ ନ ବରୋଷି ତ୍ୟାଗୀ ଯୋଗେଶ୍ୱର,
ଜଗନ୍ନାଥ ଯହିଁ ଦେଇଛୁ ଧରି ।
ଶ୍ରୀଙ୍କରେ ଲେଖନୀ ଧରିଲେ ଶ୍ରୀଧର
ପଦ୍ମାବତୀ କର ପରଶ ଖାଇ
ସାରଳା ପ୍ରସାଦେ ନ ପଢ଼ି ପଣ୍ଡିତ
ଦାଣ୍ଡି ବୃତ୍ତେ ଗଲେ ଭାରତ ଗାଇ ।

ଏଇ ମାଟି ଛୁଇଁ ଚଣ୍ଡ ଖଡ଼ଗ
ପାଲଟିଲା ପରା ଧରମ ସାହା।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମଣାଇଁ ଅତିଥିରେ ଆଣି
ଅପଣାର ମରଣେ ଯେ ମାଟି ମାଆ । —
ଏଇ ସେଇ ଦେଶ ଠେକି ଦେଇଛି ଯେ
ଧରମ ଯାଜକେ ଦେବତା କରି
ଜୀବନ ମୂହୁର୍ତ୍ତ ବଣିକ ସାଧୁତ
ଶିଖାଇଛି ଯାଇ ଦରିଆ ପାରି ।
ହାତୀ ଦେଖି ଯାର ଛାତି ଥରି ଥିଲା
ଅରାତି ଦେଉଛି ମଥାକୁ ପାତି
ଧନରେ, ମାନରେ, ଗୁଣରେ, ଜ୍ଞାନରେ
ଛତ୍ର ଫୁଟାଇଛି ଯେ ଦେଶ ଜାତି । —
ସବୁରି ପଛରେ ପରଦେଶୀ କରେ
ପରାଧୀନ ବୋଲି ହେଲା ଯେ ଗଣା;—
ଅଛି ଖାଲି ତାରି ସୁବାସ ମାତରି
ଉଡ଼ୁଛି କର୍ପୂର, ପଡ଼ିଛି କନା ।
ଆର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ବା ଅନାର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ସେ
ଶରଣ ବତ୍ସଳା ଦେଇଛୁ ଠାଇଁ
ଛାତି ଫୁଲି ଉଠେ ଉତ୍କଳ ଜନନୀ
ଅମଳ ଅତୀତ ଗୌରବ ଗାଇ ।

(ଭାଷଣ ମଧ୍ୟରେ କଳିଙ୍ଗ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦୀପ ହସ୍ତରେ ଗିରି ଚୂଡ଼ାରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅବତରଣ କଲେ । ସେ କଳ୍ପବଟ

ମୂଳରେ ପ୍ରଦୀପ ସ୍ଥାପନ କରି ତିନିଗୋଟି ତାଳି ମାରିଲେ । ବୃକ୍ଷର ଗଣ୍ଡି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ । ସେ ଅଳ୍ପ ହସି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ।)

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—ଆଜ୍ଞା କର ଦେବି !

ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—

ଯୁଗାନ୍ତର ମୂକ ସାକ୍ଷୀ
କି ନ ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ ?
କଳିଙ୍ଗର ଇତିହାସେ ହେବ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ—
ଅଧିକ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ ।
ଘେନ ଏ ପ୍ରଦୀପ
ଆଗନ୍ତୁକେ ମଣାଇଁ ଆଣିବ ପଥ ତୁମ୍ଭେ ।

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—ଯଥା ଆଜ୍ଞା ଦେବି ! (ମଥା ନୁଆଁଇଲେ)

(ଦେବୀ ତାଙ୍କ କରରେ ପ୍ରଦୀପ ଧରାଇ ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଦିଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ । କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ ତେଣେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଦେବୀ ପର୍ବତ ତଳର ପଥ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ କେତେ ଜଣ ସ୍ୱୟଂସେବକ ନର ନାରୀ ମଞ୍ଚ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭାରେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରି ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତବତ୍ କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ହେଲେ ।)

ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ

—ଦ୍ୱିତୀୟ—

ଦୃଶ୍ୟ:—(ଧଳା ପରଦା ପଡ଼ିଗଲା—ପଛପଟରୁ ଅନେକ ଶବ ସାହାଯ୍ୟରେ ପଢ଼ିହେଲା—**ଇତିହାସ ଯେବେ ଥିଲା ମୂକ** ମଞ୍ଚର ବାହାର ପଟ ଅନ୍ଧକାର । ସେହି ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ 'କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ' । ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ପରେ ଅକ୍ଷର ଲିଭିଗଲା । ମଞ୍ଚ ଅଲୋକିତ ହେଲା ।)

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—ଦୂର—

ଅତି ଦୂର ଅତୀତର କଥା:—
ଇତିବୃତ୍ତ ମୂକ ଥାଉ କାଳ କଳନାରେ,
ସେହି ସ୍ମରଣ ଅତୀତ ଯୁଗ:—
ଯେବେ ସୁଜଳା, ସୁଫଳା, ଶ୍ୟାମା, ଅତିଥିବତ୍ସଳା,
ମର-ସ୍ୱର୍ଗ ଭାରତ ଭୂଦେଶ
ଠାବ ଦେଲା ଅଙ୍କେ ତାର ସୁମେଖ୍ୟ ଗଣେ,
ପାଳି ପୋଷି ଆପଣା ସନ୍ତାନ ସର,—
ଅଙ୍କାରରେ ବାଢ଼ି ଦେଇ
ଅବାଧ ନିର୍ଝର ଜଳ,
ଅବାରିତ ଫଳ ଫୁଲ, ରସାଳ; ମଧୁର ।
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର, ମଳୟ ସଞ୍ଚାର,
ଗିରିବନ, ଶୋଭନ ପ୍ରାନ୍ତର
ନୟନ ରଞ୍ଜନ ଛବି ହେଇ ସୁମେଖ୍ୟ,

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ

ସିନ୍ଧୁ ନଦ, ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶେ
ଶାନ୍ତ ସୁଖେ କରୁଥିଲେ ବାସ ।
ହରପ୍ପା, ମହେଞ୍ଜୋଦାର,
ଆଜି ମଧ୍ୟ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ପରେ
ଝଲକାଇ ବିଶ୍ୱର ନୟନ,
ମୂକ ମୁଖେ ଗା ଯଶୋ ଗାଥା,—
ଯେଉଁ କଳା ସଂସ୍କୃତିର ।
ଥୋକେ ତହୁଁ ଅଧିବାସୀ ରୂପେ
ପ୍ରଥମ ପ୍ରବେଶ କଲେ କଳିଙ୍ଗ ଭୂମିରେ ।
କ୍ରମ ବର୍ଦ୍ଧମାନ ଜାତି,
ସହଜାତ ମାନବ ମାନବ ପ୍ରକୃତି ଯେଣୁ,
ଲୋଡ଼ି ହେଲେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂଖଣ୍ଡ ।
କିନ୍ତୁ, ଭାରତର ଅର୍ଦ୍ଧ ପଥେ
ଅନ୍ତରାୟ ଅଚଳ ମହାନ ବିନ୍ଧ୍ୟ,
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ କରି ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ ।

ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଗରଜଇ
ଭୀମକାନ୍ତ ଲହରୀ ନଚାଇ
ଗଣ୍ଡ-ଗର୍ଭ ବଙ୍ଗୋପସାଗର ।
ପଥ କାହିଁ ? ପଥ କାହିଁ—
ଖୋଜି ହେଲେ ସୁମେରୀୟ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସୁସଭ୍ୟ ।
ନିବେଶିଲେ ଅସି
ଧନକର-ପଥରୋଧୀ ମେଖଳିତ ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ

ଦେଇଅଛୁ ମଥା ନୋଇଁ,
ଶୁଭ୍ର କଳା ଶବିନୋଦନୀ
ଉତ୍କଳ କମଳା ପୁର ଦ୍ୱାରେ;—
କଳିଙ୍ଗ ନାମରେ ଯାର ପୁରାଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ।
ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଘୂରୁଅଛି ସାଗର କରୁଛି ଦୂର ।
ଦୁହେଁ ମିଶି ସୁଗମ ଅଛନ୍ତି କର
କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରବେଶ ତୋରଣ ।
ସ୍ନେହମୟୀ, କୃପାମୟୀ ଉତ୍କଳ-କମଳା
ସନ୍ତାନ ବାତ୍ସଲ୍ୟ କୋଳ କଲେ
ଦ୍ରାବିଡ଼ ଅତଥି ଗଣେ ।
ପ୍ରବେଶି ଏ ଦେଶେ
କବି କୌଶ୍ଚ କାନ୍ତ ଛବି ହେରି
ଜନନୀ ପଦ୍ମର ବନ୍ଦ —
ଗାଇଲେ ସେ ଅଗନ୍ତୁକେ
କଣ୍ଠ ଭରି ମୋଦେ :—
"ଜୟ ମା ଗୋ କଳିଙ୍ଗ ଜନନୀ"

(ମଞ୍ଚ ଅନ୍ଧାରିତ ହେଲ, ଅନ୍ତରାଳରୁ ବହୁ ନରନାରୀ କଣ୍ଠରୁ "ଜନନୀର ଜୟ" ଗାନ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା ।)

ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ

—ତୃତୀୟ—

(ପୂର୍ବୋକ୍ତ "ଜୟ ମାଗୋ କଳିଙ୍ଗ ଜନନୀ" ଶବ୍ଦ ଓ ଶଙ୍ଖ ଧ୍ୱନି ସହିତ ଦୃଶ୍ୟ ପଟ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେଲା)

ଦୃଶ୍ୟ—(ମନୋରମ ବନସ୍ଥଳୀ । ଅନୁଚ୍ଚ ଆସନରେ ଦେବୀ ଉତ୍କଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମାସୀନା । ଧୂପ-ଧୂମରେ ମଞ୍ଚ ପରିପୂରିତ । ଧାନ-କେଣ୍ଡା, ବିବିଧ ଫଳ, ଅଖୁଗଛ, ସୋରିଷ ଫୁଲ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଆସନର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସୁସଜ୍ଜିତ । ଦେବୀ ପଦ୍ମପୁଷ୍ପମାଳାଧାରିଣୀ । ସମ୍ମୁଖରେ ଆରତି ସାମଗ୍ରୀ । ଦୁଇଜଣ ଅଗନ୍ତୁକନାରୀ ଚାମର ବ୍ୟଜନରତା । ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣ ଶଙ୍ଖ ବାଦନ କରୁଛନ୍ତି । ଅବିରତ ସନ୍ଧ୍ୟାରମ୍ଭକାଳୀନ ସଂଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଭାସି ଆସୁଛି । ଜଣେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ବେଶ ସଜ୍ଜିତା ଶ୍ୟାମା ଦେବୀଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଆରତି ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।)

ନୃତ୍ୟ ଶେଷରେ ସମୂହ କଣ୍ଠରୁ ଶୁଭିଲା—

ଗୀତ

ଚିର ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତି ଧରି
ଗିରି ନିର୍ଝର ନିର୍ମଳ ନୀର ଭରି
ଶିର ମଣ୍ଡିତ ବାସ ପ୍ରସୁନ ଝରି
ଚରଣେ ପ୍ରଣମାମି କଳିଙ୍ଗ ଧରି ॥ ୧ ॥

ଜନରଞ୍ଜକ ମଞ୍ଜୁ ନିକୁଞ୍ଜବନେ
ମନ ମୋହିତ ଭୃଙ୍ଗର ଗୁଞ୍ଜରଣେ
ଘନ କାନନ ଝଙ୍କୃତ ଷଡ଼ଜ ସ୍ୱନେ
ପ୍ରଣମାମି କଳିଙ୍ଗ ଧରା ଚରଣେ ॥ ୨ ॥

ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ

—ଚତୁର୍ଥ—

ଦୃଶ୍ୟ :—(ଧଳା ପରଦା ପଡ଼ନ୍ତୁ—ପ୍ରବେଶ କଲେ କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ)

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—କାଳ ଗତ—
ଅଦମ ସଭ୍ୟତା ସ୍ଥଳେ,
ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଂସ୍କୃତ କ୍ରମେ ଭରିଲା କଳିଙ୍ଗେ ।
ଠାବେ ଠାବେ ବଶ କରି
ଅଦମବାସୀରେ,
ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ଦେଶେ
ସଭ୍ୟ ସୁମେରୀୟ ।
ଅଳ୍ପକରେ କଳ୍ପକଥା ଗଳ୍ପ ସବୁ ଲାଗେ,—
ସୁକାନ୍ତ ପ୍ରସାଦେ ଯେବେ,

ହିମାଚଳ ଗହ୍ୱର ବିରଜି
କଳିଙ୍ଗେ ବିଜୟୀ ଗଙ୍ଗାବଂଶ;—
ଯାହାର କରୁଣା ବଳେ
ପୁଣି ଚିର-ଗରବିଣୀ କଳିଙ୍ଗ ମେଦିନୀ
ଧନ ଧାନ୍ୟେ ହେଲା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣା ।
ସ୍ୱପ୍ନ ଛବି ଧରି
ସେହି ସୁଦୂର ଅତୀତ ମଧୁସ୍ମୃତି
ଆଜି ମଧ୍ୟ ଜାଗି ଉଠେ ମନେ—
ଝଂକାରିତ ହୁଏ କାନେ କାନେ
ଜଳଦ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ
ସାଧକ ସୁକାନ୍ତ କଣ୍ଠେ ସୁରଧୁନୀ ସ୍ତବ :—

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ପ୍ରଥମ—

ସୁକାନ୍ତ—ଗଙ୍ଗା

ଦୃଶ୍ୟ—(ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତମାଳା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ପାହାଡ଼ର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତେଜ ଦେଖା ଯାଉଛି । ପାହାଡ଼ ତଳରେ ବିଶେଷ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ପ୍ରଭାତୀ ପକ୍ଷୀ ଗାଉଛନ୍ତି । ଅବହିରେ ପ୍ରଭାତୀ ରାଗିଣୀର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଶୁଣା ଯାଉଅଛି । ଦୂରରେ ଦେବ—

ମନ୍ଦରର ଅରଢ-ବାଦ୍ୟର କ୍ଷୀଣ ଅଭାସ । ପ୍ରବାହିତା ଗଙ୍ଗା । ନିମ୍ନ ଦେଶରେ ନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ହେଲେ ମକର ବାହନରେ ଗଙ୍ଗାଦେବୀ । ସମ୍ମୁଖରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସୁକାନ୍ତ । ସେ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ । ପରିଧାନ କଷାୟ । ଗଳାରେ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା । ନିମୀଳିତ ନୟନରେ ସେ ସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ କରୁଥିଲେ, ଗଙ୍ଗାଦେବୀଙ୍କର; ନତ ଜାନୁ ହୋଇ ।)

ସୁକାନ୍ତ—ନମାମି ଦେବୀଂ ପାପଘ୍ନୀ ଜାହ୍ନବୀଂ ଭକ୍ତବତ୍ସଳାଂ
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ପାବନୀଂ ତ୍ୱଂହି ରକ୍ଷ ମାଂ ଶରଣାଗତମ୍ ।

ସର୍ବପାପ କ୍ଷୟକାରୀ ସର୍ବ ଲୋକାର୍ତ୍ତି ନାଶିନୀ
ପୂଜ୍ୟା ତ୍ୱଂ ସର୍ବଦେବୈସ୍ତୁ ତ୍ୱାଂନତୋସ୍ମି ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ଗିରିଜାନାଥ ଶିରସି ସ୍ଥିତ୍ୱା ତ୍ୱାଂ ଜନ ପାବନୀଂ
ତ୍ୱାଂ ନତୋସ୍ମି ସ୍ଥିତାଂ ଗଙ୍ଗା ପିତାମହ କମଣ୍ଡଳୌ ।
ବିଷ୍ଣୋର୍ପାଦାବ୍ଜଜାଂ ତ୍ୱଂହି ଭଗୀରଥ ବରପ୍ରଦାଂ
ପ୍ରଣତୋସ୍ମି ମହାଭାଗାଂ ପାବନୀଂ ସଗରାତ୍ମଜାମ୍ ।

(ପ୍ରଣାମ କଲେ)

ଗଙ୍ଗା—(ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ସ୍ମିତ ମୁଖରେ କହିଲେ)
ବତ୍ସ । ତୃପ୍ତ ହେଲି ପୂଜାରେ ତୋହର ।
ସାର୍ଥକ ତପସ୍ୟା ।
ହିମାଚଳ ଗର୍ଭୁ ଝରି ମୁହିଁ
ଯିବି ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳେ;

ତହୁଁ ପୂର୍ବ ଅଭିମୁଖେ କରି ଯାତ୍ରା—
ପୂର୍ବ ସାଗର ତରଙ୍ଗେ
ତନୁ ଧୋଇବ ଡାଳି ।
ପୁରାଇବ ବତ୍ସ ତୋର ମନର ବାସନା ।
ସୁକାନ୍ତ—କୋଟି ପ୍ରଣତି ଦାସର
ଘେନ ମା' ଚରଣେ,
ଭଗବତୀ ସୁରେଶ୍ୱରୀ ଗଙ୍ଗେ !
ଯେବେ ଗୋ କରୁଣାମୟି !
ହେଲ ଅନୁକମ୍ପା ସନ୍ତାନରେ
ଏତିକି ମିନତି ମୋର ଘେନ ସୁରେଶ୍ୱରି !
ପୁତ କର କଳିଙ୍ଗ ମେଦିନୀ;—
ଜନ୍ମଭୂମି ମୋର ।
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରହୁ କୀର୍ତ୍ତି ଗାଥା
ଜାହ୍ନବୀ କରୁଣାମୟୀ ବିଜୟ କଳିଙ୍ଗେ ।
ଗଙ୍ଗା—ପ୍ରୀତ ହେଲି ବତ୍ସ, ଅନ୍ତନୟେ ।
ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନାମେ ମୁହିଁ
କଳିଙ୍ଗ ଭୂମିରେ ହେବି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ।
ସହଚରୀ ଗିରି ନଦୀ
ନିର୍ଝର ସଙ୍ଗିନୀ,—
ଗାଇ କୁଳୁ ଗୀତ ତାଳେ ତାଳେ,
ଚଉକତି ନାଚୁଥିବେ ମୋର, ଉଦ୍ଦାମ ଉଲ୍ଲାସେ;
ଥଭ ମୁହିଁ,

ଶରଦ ଶୀତଳ ଇନ୍ଦୁ ନିନ୍ଦ-ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀରେ
ହେବ ବହୁମୁଖୀ;—
ଜନପଦେ, କାନନ କନ୍ଦରେ
ବିଚରିବ ଅବାଧ ଅହ୍ଲାଦେ,
ଶ୍ୟାମାୟିତ କରି ସାରା ଧରା ।
ଦୀର୍ଘାୟିତ, ଶୁଭ୍ର କଳେବର
ହେରିବେ କଳିଙ୍ଗ ଜନ ଅନନ୍ଦ ବିସ୍ମୟେ,
ମହାନଦୀ ବୋଲିବେ ସକଳେ ।
ଗଙ୍ଗା ନାମ ମୋର ଦେଶେ ଦେଶେ
ଖ୍ୟାତ ହେବ ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ରୂପେ ।
ଅବଗାହି ନୀଳ ନୀରେ ମୋର
ଦୂର ହେବ ମାନବର ଅଶେଷ କଳୁଷ
ଯାଅ ବତ୍ସ ! ସାର୍ଥକ ସାଧନା ତୋର ।
ଚିନ୍ତା ତେଜ ମନ୍ତୁ ।
ସୁକାନ୍ତିର ତପ ଫଳେ
ଗଙ୍ଗା ଅଭିଯାନ
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରଟିବ ଜଗତ ।
କଳିଯୁଗେ ଗଙ୍ଗାଧାର
ବୋଲାଇବ ନଦୀ ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ।

ସୁକାନ୍ତ—(ପ୍ରଣାମ କରି)
ନମସ୍ତେ ଚରଣେ କୃପାମୟୀ
ଧନ୍ୟ ହେଲି ଅନୁଗ୍ରହେ ଦେବି ।

ମହାଭାଗ୍ୟ,—ମହାଭାଗ୍ୟ ମୋର
ପୂତ ହେବ କଳିଙ୍ଗ ଭୂଦେଶ
ଚରଣ ପରଶେ ତବ ।
ଚରାଚରେ ପ୍ରସରିବ ଜାହ୍ନବୀ ମହିମା ।
ସ୍ନାନ କରି, ପାନ କରି ପବିତ୍ର ସଲିଳ
ନରନାରୀ ହେବେ ପାପୀତାପୀ ।
କୋଟି କଣ୍ଠ ଗାଇବେ ପୁଲକେ
ଜନନୀର ଜୟ ଜୟ ଗୀତ :—

କଳିଙ୍ଗ ଶତୋଦ୍ଧୃତା ଗଙ୍ଗା ।
କଳିଙ୍ଗ ଶତୋଦ୍ଧୃତା ଗଙ୍ଗା ।।
କଳିଙ୍ଗ ଶତୋଦ୍ଧୃତା ଗଙ୍ଗା ।।।
ପ୍ରଣାମ ଜନନୀ ।

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ଷଷ୍ଠ—

ଦୃଶ୍ୟ—(ଧଳା ପରଦା ପଡ଼ିଗଲା—କଲ୍ପ-ପ୍ରାଣ ପ୍ରବେଶ)

କଲ୍ପ-ପ୍ରାଣ—

ଚିରଦିନ ସମାନ ଯାଏନା ।
ଦୂର—ବହୁଦୂର ଦେଶ—
ଛାଡ଼ିଆସି ଆସିଛନ୍ତି,
ଭାରତର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ପଥେ
ପ୍ରବେଶିଲେ ନବାଗତ ସୁସଭ୍ୟ ମାନବ ।
ଆର୍ଯ୍ୟ ନାମେ ହେଲେ ପରିଚିତ ।

(ନେପଥ୍ୟେ ବେଦଧ୍ୱନି)

ଉତ୍ତର ଭାରତ ରଙ୍ଗ ଫୁଟିଲା ନବୀନ ।
ଜନାଦାଲି ସଂଘର୍ଷ ଲାଗିଲା କ୍ରମେ
କଳିଙ୍ଗର ପ୍ରବେଶ ତୋରଣେ ।
ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟେ ।
ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ରଣେ ମାତିଲେ ଉଭୟେ ।
ହିନ୍ଦୁକୁଶଠାରୁ ଗଙ୍ଗା ଅବଧି ସଭ୍ୟେ ।
କାଳେ ପୁଣି, ଦ୍ରାବିଡ଼େ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଆର୍ଯ୍ୟର ବଶ୍ୟତା ।
ଦୁଇପକ୍ଷ ହେଲେ ମିଶାମିଶି ।

ବିବାହ ବନ୍ଧନେ ବନ୍ଧ ହୋଇଲେ ଉଭୟେ ।
ଏକର ଦେବତା ପୂଜ୍ୟ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ପୁରେ ।
କଳା, କୃଷ୍ଟି, ସଂସ୍କୃତି ଏକର
ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ ଲଭିଲା ଆଦର ।
ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପି ଆର୍ଯ୍ୟେ ଶାସିଲେ ଭୂଖଣ୍ଡ ।
ମେଖଳାତ ବିନ୍ଧ୍ୟଗିରି କନ୍ଧ,
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ, ଦକ୍ଷିଣାପଥ ନାମରେ
ଭାରତ ସଭ୍ୟତା ସଦା ରହିଲା ବିଭକ୍ତ ।
ବେନି ସଭ୍ୟତାର ଧାରା
ଅବାଧେ ମିଳିତ ହେଲା
ଏହି କଳିଙ୍ଗ ଭୂଦେଶେ,—
ଯେଣୁ କଳିଙ୍ଗର ଅଧିଷ୍ଠାନ
ଭାରତେ ବିଚିତ୍ର ।
ସୁଗମ ପ୍ରବେଶ ପଥ
କଳିଙ୍ଗ ତୋରଣ—
ଏକମାତ୍ର ଯୋଗସୂତ୍ର
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଦକ୍ଷିଣା ପଥର ।
ତେଣୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଭ୍ୟତା
ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ପରସ୍ପରେ
କଳିଙ୍ଗେ କେବଳ ।
ଫଳେ ତାର—
ସୁମାତ୍ରା, ସୁଦୂର ଯାଭା, ବାଲି, ବୋର୍ଣ୍ଣିଓରେ
ବୋଇତ ଭସାଇ ନୀଳ ସାଗର ଉରସେ

କଳିଙ୍ଗ ସାଧବ କଲେ ବାଣିଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର ।
କଳିଙ୍ଗ ସଭ୍ୟତା, ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଲଭିଲା ଦେଶେ ଦେଶେ —
ଅବଧି ଯା ମହାକାଳ
ପାର ନାହିଁ ଧ୍ୱଂସ ମୁଖ ପୋଛୁ ।
ଗଢ଼ି ହେଲା ପୋତାଶ୍ରୟ ବନ୍ଦୁ—
ଚରିତ୍ର, କଳିଙ୍ଗ ଅଭ ତାମ୍ରଲିପ୍ତି ଆଦ;—
ଯାହା ସବୁ କଳିଙ୍ଗ କରନ୍ତି ବୋଲି
ରଚିଛନ୍ତି ଚୈନିକ ଭ୍ରାମକ ।
କଳିଙ୍ଗର ଧର୍ମ, କର୍ମ, ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି
ଏକା ଭାରତରେ ନୁହେଁ
ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରେ ହେଲା ଅଭିବନ୍ଦନୀୟ ।
ଏକଦା ବିଜୟ ନାମେ, କଳିଙ୍ଗର ରାଜପୁତ୍ର
ବୌଦ୍ଧ ଜାତକ ପ୍ରମାଣେ—
ଯକ୍ଷ ରାଜ କରି, ଛନ୍ନ କରି ସିଂହଳର ରାଜ ସିଂହାସନ
ଉଡ଼ାଇଲେ ଜୟ ବୈଜୟନ୍ତୀ—
ବୁଦ୍ଧକାଳ ଅନ୍ତେ ।
ସେହିକାଳ
ଧର୍ମ ଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇ କଳିଙ୍ଗେ
ମହାରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ,
କୃଷ୍ଣଦନ୍ତା ଜାରି ବଂଶଧର—
ବିଶ୍ୱାବସୁ ଶବର ପୂଜିତ—
ଶ୍ରୀ ନୀଳମାଧବେ ଆଣି

ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେ ନୀଳାଚଳେ ।
ଛଳେ ବିଦ୍ୟାପତି ନାମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ
ହରି ନେଲେ ଶବର ଦେବତା ।
ହାହାକାର ପଡ଼ିଗଲା ଶବର ପଲ୍ଲୀରେ ।

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

୨ୟ ଦୃଶ୍ୟ

ନୀଳମାଧବଙ୍କ ଗହ୍ୱର ସମ୍ମୁଖ—(ଘନବନ—ଦେଖାଯାଉଛି କେବଳ ଗୁହାର ମୁଖ—ଅଳ୍ପ ଆଲୋକିତ)

—"ନାଁ, ନାଁ, ନାଁ ।"—

(ଅନ୍ତରାଳରୁ ଏହି ଶବ୍ଦ ସହିତ ଦୌଡ଼ି ଆସିଛି ଶବର ରାଜ ବିଶ୍ୱାବସୁର କନ୍ୟା 'ଲଳିତା' । ତାର ବେଶ ମଳିନ—ଆଖି ଲୁହ ଭରା—ମୁକୁଳା ବେଣୀ—ଅତି ବିବ୍ରତ ସେ । ଦୌଡ଼ି ଆସି ଗୁହା ଆଗରେ ପଡ଼ିଗଲା)

ଲଳିତା—ମୁଁ କି ଅପରାଧ କଲି ? କହ, ତୁମେ କହ ଦେବତା ।

(ନେପଥ୍ୟରୁ—ଲଳିତା । ଲଳିତା ।)

ଲଳିତା—କାହିଁକି ? ମୋ ଦୋଷ ପାଇଁ ମୋତେ ଦଣ୍ଡ ଦେଲ ନାହିଁ । ତୁମେ କାହିଁକି ଚାଲିଗଲ ? ତୁମେ ତ ଜାଣ—ତୁମକୁ ଭୋଗ ନ ଦେଇ ବାପା ମୋର ପାଣି ଟୋପାଏ

ହେଲେ ପିଏ ନାହିଁ । ତୁମେ ଗଲା ଦିନରୁ ସେ ଉପାସ ରହିଛନ୍ତି । କି ଅପରାଧ ଆମର ?

ବିଦ୍ୟାପତି—(ବେଗେ ଆସିଲେ—ବଡ଼ ଅଧୀର ସେ—ଲଳିତାର ପଛଆଡ଼େ ଠିଆ ହୋଇ) ଅପରାଧ ନୁହେଁ ଲଳିତା । ତୁମେ ଜଗତର ଉପକାର କରିଚ ।

ଲଳିତା—ଅବିଶ୍ୱାସୀ, ବିଶ୍ୱାସରେ ବିଷ ଦେଇଚ ତୁମେ । ତୁମେ ଯାଅ, ତୁମେ ଯାଅ । ମୁଁ ଭୁଲ୍ କରିଛନ୍ତି । ବାପ ମୋର ତ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ପାଗଳ ହୋଇ ବୁଲୁଚି ଆଉ ମୁଁ ଏଇଠି,—ଏଇ ଗୁହା ମୁହଁରେ—ଶୁଖି ଶୁଖି ମରିବି । ତୁମେ ଯାଅ, ଚାଲି ଯାଅ । ଦେଖିବି ଆମ ଦେବତା ଆମ ଡାକ ଶୁଣିବେ କି ନାହିଁ ।

ବିଦ୍ୟାପତି—(ଲଳିତାର ହାତ ଧରି) ଉଠ ଲଳିତା । କଥା ଶୁଣ । ତୁମ ଦେବତା କି ତୁମକୁ ଛାଡ଼ି ରହି ପାରନ୍ତି ? ସେ ମୋତେ ପଠାଇଛନ୍ତି ତୁମ ପାଖକୁ । ଉଠ, ଶୁଣ ।

ଲଳିତା—(ହାତ ଛଡ଼ାଇ) ନା, ନା, ଛୁଅଁ ନା ମୋତେ ତୁମେ । (ହଠାତ୍ ବିଶ୍ୱାବସୁ ଓ କେତେ ଜଣ ଅନୁଚର ଅସିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଧନୁଶର, କାନ୍ଧରେ ଫାର୍ଶା । ବିଶ୍ୱାବସୁ ସଜୋରେ ବିଦ୍ୟାପତିକୁ ଟାଣିନେଲେ । ଲଳିତା ଉଠି ପଡ଼ିଲା)

ବିଶ୍ୱାବସୁ—(କ୍ରୋଧରେ) ତୁ । ପୁଣି ତୁ ଅସିଚୁ । ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଖଣ୍ଟ । ଏଥର ଆଉ କଅଣ ନେବୁ ? ନେ, ନେ, ବାକି ମୋର ଯାହା ଅଛି, ନେ । (ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଦେଲେ । ଫାର୍ଶାରେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ)

ଲଳିତା—(ଦୌଡ଼ିଆସି ଫାର୍ଶା ଧରି ପକାଇ) ବାପା !

(ପ୍ରବେଶ କଲେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—ସାଧାରଣ ବେଶରେ ସଙ୍ଗରେ କେତେକ ଅନୁଚର)

ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—ବିଶ୍ୱାବସୁ । (ହାତଧରି ପକାଇଲେ । ଲଳିତା ଘୁଞ୍ଚିଗଲା)

ବିଶ୍ୱାବସୁ—ତୁ ପୁଣି କିଏ ?

ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—ମୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ । ତୁମର ବନ୍ଧୁ ।

ବିଶ୍ୱାବସୁ—(ହାତ ଛାଡ଼ି ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ଗୋଡ଼ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ଚାହିଁଲା) ଓ, ତୁ । ସପନ ତେବେ ସତ । ଠାକୁର ମୋତେ ସପନେଇଛି—ତୁ ସେଇ ରଜା । ସବୁ ତ ମୋର ନେଇ ସାରିଚୁ । ଅଜ କାହିଁକି ଅସିଛୁ ରଜା !

ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—କିଛି ନେଇ ନାହିଁ ବିଶ୍ୱାବସୁ । ନେଇ ନାହିଁ କିଛି—ନେବାକୁ ଅସିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ-ଜଗତର ନାଥ । ସେ ଜଗତକୁ ଦର୍ଶନ ଦେବେ । ଏ କୀର୍ତ୍ତି ତୁମର—ମୋର ନୁହେଁ । ତୁମେ ତାଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ । ସେ ତମକୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି । ତୁମେ ଗୁରୁ । ପ୍ରତିମା ନେଇଛି, ପ୍ରାଣ ତ ନେଇ ନାହିଁ । ଏଥର ସେଇ ପ୍ରାଣ—ତୁମକୁ—ନେବାକୁ ଅସିଛି ।

ବିଶ୍ୱାବସୁ—(ତଟସ୍ଥହୋଇ) ଲଳିତା ! ଏ ରଜା କଅଣ କହୁଚ ?

ଲଳିତା—ନାଁ, ନାଁ, ଅମେ ଏଇଠି ଦେବତା ନାଆଁରେ ମରିବୁଁ । ତୁମେମାନେ ସଭ୍ୟ—ଶୁଣିଛି ଖଣ୍ଡାକୁ ତୁମେ ସୁନା ଖୋଳରେ ପୂରାଇ ରଖ । ଅମେ ଯିବୁ ନାହିଁ । ଏ ଗୁହା ଦୁଆର ଛାଡ଼ି ଅମେ ଟିକିଏ କୋଉଠିକି ଘୁଞ୍ଚିବୁ ନାହିଁ । (ବାପକୁ ଟାଣିଲା)

ରଜା—ଲଳିତା, ତୁମେ ଦେଖ । ତୁମ ଦେବତା ତୁମର ଅଛନ୍ତି । ସେ ବାଙ୍କୀ ମୁହାଣ ସମୁଦ୍ର କୂଳରୁ ଆଜ ଫେଇ ଘୁଞ୍ଚୁ ନାହାନ୍ତି । ତୁମେ ଦୁହେଁ ନ ଗଲେ ସେ ଦେଉଳକୁ ଫିରିବେ ନାହିଁ । ଦେବତା ଅଣିଆ ଅପିଅ ଅଛନ୍ତି । ତୁମେ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବ ଲଳିତା ।

ବିଶ୍ୱାବସୁ—(ଲଳିତା ପାଖରୁ ରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଶୀଘ୍ର ଯାଇ) ଏଁ ? ଦେବତା ମୋର ଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ସତେ ତ । କିଏ ତା କଥା ବୁଝିବ ? କିଏ ତାକୁ ଗାଧୋଇ ଦେବ ? କିଏ ଆଜ ତାକୁ ଖୁଆଇବ ? (ମୁଣ୍ଡ ଚିପି ଧରି କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ହୋଇ) ଓଃ । ରଜା ! ତୁ କଅଣ କଲୁ ? ଗୋସେଇଁ ! ଅଣ୍ଟିରେ ପଣି ଭଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗି ଦେଲୁ ମୋର । ଦେବତା ମୋର ଉପାସ ଅଛି । ଓ ହୋ ହୋ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—ଅଧୀର ହୁଅ ନାହିଁ ବିଶ୍ୱାବସୁ । ତୁମେ ଚାଲ । ଲଳିତା ତୁମର ଦୁହିତା—ବିଦ୍ୟାପତି ତାର ପତି । ଏଇ ଦୁହିତା ପତି ତୁମ ଦେବତାର ପୂଜା କରିବେ । ତୁମେ ତମ ଦେବତାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବ । ତୁମେ ନ ଗଲେ······

ବିଶ୍ୱାବସୁ—ନା, ମୁଁ ଜାଣେ ରେ ରଜା । ମୋ ଦେବତା ଏକା ମୋର ହାତରେ ଖାଏ । ମୁଁ ନ ଦେଲେ ସେ ଖାଇବ ନାହିଁ । ଚାଲ । ସେ ମତେ ଡାକୁଛି । ସେ ଖାଇ ନାହିଁ । ଚାଲ ରଜା । ଚାଲ ଲଳିତା । ଆ ଗୋସେଇଁ······ ।

(ଉହୁ କହୁ ରାଜାଙ୍କ ଭିଡ଼ି ଭିଡ଼ି ନେଇ ଚାଲିଗଲା)

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

୮ମ ଦୃଶ୍ୟ

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—(ପ୍ରବେଶ କଲେ)

ଦିନ ପରେ ରାତି—ଅନେକ ଅନ୍ଧାର ଆସେ ଯାଏ ।
ଚିର ସୁଖ ଶାନ୍ତି ନୁହେ ବିଧିର ନିର୍ବନ୍ଧ ।
କଳିଙ୍ଗର ଭାଗ୍ୟ ନୁହେ ସୃଷ୍ଟିରୁ ଅପର ।
ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଗୌରବ, ବିଭବ ଘେନି
ସହସ୍ର ବରଷକାଳ ଗର୍ବୋନ୍ନତ ଶିର ଟେକି
ପୁରାଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶତ ରାଜପାଟ,
ଏକ ପରେ ଆନ—
ମଣ୍ଡିଥିଲେ କଳିଙ୍ଗର ଏକଛତ୍ର ରାଜ ସିଂହାସନ ।
ଉର୍ଜ୍ଜସ୍ୱଳ ଏହି ବଂଶଧାର—ଅସ୍ତମିତ ହେଲେ,
ମଗଧ ସମ୍ରାଟ ମହାପଦ୍ମ
ଆରମ୍ଭିଲେ ଭାରତରେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଯାତ୍ରା ।
ହାତି ଗୁମ୍ଫା ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦନ —
ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର ଲେଖ ଘେନି
ଗାଏ ଆଜ କଳିଙ୍ଗର ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଶସ୍ତି ।
ମାଗଧୀୟ ମୌର୍ଯ୍ୟ କୁଳ ଦିବାକର
ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସ୍ୱୟଂ,
ଯେବେ ଭାରତ ବିଜେତା ରୂପେ ଉଡ଼ାଇଲେ ଧ୍ୱଜା;

ଅନାକ୍ରାନ୍ତ ଥିଲ ଏକା—
କଳିଙ୍ଗ ସାରସ୍ୱ;—ଯାହା ମଗଧ ପଡ଼ୋଶୀ
ପୁଣି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିଯାନେ
ଏକମାତ୍ର ସୁଗମ ଯେ ପଥ ।
ସହସା କଳିଙ୍ଗ ନଭ ହେଲ ଅନ୍ଧାରିତ ।
ବୁଡ଼ିଗଲ ସ୍ୱାଧୀନତା ରବି ।
କଳିଙ୍ଗ ସେନାଏ ଲଢ଼ି ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ରଣେ,
ଗଲେ ଶେଷେ ହାରି ।
ବିଧି—ବିଧି କେ କରିବ ଆନ ?
ଚଣ୍ଡ ଖଡ଼ଗର ଧାରେ
ସାମ୍ୟ ମୈତ୍ରୀ ଧ୍ୱଜା-ଧାରୀ—
ତଥାଗତ ବୁଦ୍ଧ ମତବାଦୀ—
ଅହଂସ କଳିଙ୍ଗ ପୃଷ୍ଠେ
ରକ୍ତ ନଦୀ ହେଲ ପ୍ରବାହିତ ।
ନାଚିଲ କବନ୍ଧ ।
ହିଂସୁକର ତରବାରି ଧାର
ଅକାଳରେ ପୋଛି ଦେଲ
ଲକ୍ଷକୁଳ ସିମନ୍ତିନୀ ସିମନ୍ତ ସିନ୍ଦୁର ।
ଶୂନ୍ୟ କୋଳେ ଚାଲିଗଲେ
ଅଗଣନ ନିରୀହ ଜନତା ।
ଶ୍ମଶାନ ପାଲଟି ଗଲ
କଳିଙ୍ଗର ଜନଭରା ଗ୍ରାମ ଜନପଦ ।

ଧବସରେ ଘେରିଲା ଅନ୍ଧାର
ଅଶୁଭ ଶକୁନ ଦେଲା ଦେଖା ।
(ମଞ୍ଚ ଅନ୍ଧାରିତ ହେଲା—ଛାୟାରେ ଦେଖା ଦେଲା
ଖ୍ରୀଃ ପୂଃ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ)
ଧରାଂଗନା ଉଠିଲା ଶିହରି—
ବିଧୁର ଆହତ କଣ୍ଠ, ବିକଳ ଚିତ୍କାରେ
ଭୀମ ହା ହା ରବେ—
(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

୯ମ ଦୃଶ୍ୟ

(ରଣକ୍ଷେତ୍ରର ଏକ ଅଂଶ—ନିକଟରେ ଛାଉଣୀ । ଶୁଭୁଥିଲା ଆହତର ବିକଳ ଚିତ୍କାର । କିଏ କାନ୍ଦୁଛି, କିଏ ଚିତ୍କାର କରୁଛି, କିଏ ଟିକିଏ ପାଣି ମାଗୁଛି । ଏହିପରି ସମୟରେ ଛାଉଣୀ ମଧ୍ୟରୁ ହଠାତ୍ ବୀର ଦର୍ପରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅଶୋକ,—ମୁଖରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତା । ସେ ଟିକିଏ କାନ ଡେରି ଶୁଣିଲେ ଏଇ ବିକଳ ଚିତ୍କାର)

ଅଶୋକ—(ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ହସିଲେ । ଏ ହସ ଯେପରି ଥମିବାର ନୁହେଁ । ଚିତ୍କାର ଯେତେ ଜୋରରେ ଶୁଣା ଯାଉଥାଏ, ଅଶୋକ ସେତେ ଜୋରରେ ହସୁ ଥାଆନ୍ତି । ହସୁ ହସୁ ଡାକିଲେ) ରାକ୍ଷସ ! ରାକ୍ଷସ ! (ପୁଣି ହସୁ ଥାଆନ୍ତି ।)

(ଶିବିର ଦ୍ୱାରରୁ ବେଗେ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ମଗଧ ସେନାପତି)

(ରାକ୍ଷସ—ସେ ଅସି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ)

ରାକ୍ଷସ—ଆଦେଶ କରନ୍ତୁ ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ସେନାପତି ! (ଶିଳ୍ପୀର ଅଙ୍ଗୁଳି ଠାରି) ଶୁଣି ପାରୁଚ ?

ରାକ୍ଷସ—ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—କହି ପାରିବ ସେ କିଏ ?

ରାକ୍ଷସ—(କୁଣ୍ଠିତ ହେବା ପରି) କଳିଙ୍ଗର……

ଅଶୋକ—(ସେନାପତିଙ୍କ କଥା ଉପରେ, ହସି) ହଁ, ହଁ, ଖାଲି କଳିଙ୍ଗ ନୁହେଁ—କଳାବତୀ କଳିଙ୍ଗର ସପ୍ତସ୍ୱରୀ ବୀଣାର ଝଙ୍କାର । ରାକ୍ଷସ ! ଆନନ୍ଦ ହୁଅ ! ମୋର ହସରେ ହସ ମିଶାଇ ଦିଅ ସେନାପତି ! କଳିଙ୍ଗର ଉନ୍ନତ ମସ୍ତକ ଆଜି ନଇଁ ପଡ଼ିଛି ମଗଧର ରାଜଛତ୍ର ତଳେ । ବଡ଼ ଗର୍ବ ଥିଲା ତାର । ଭାରତ ବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ କଳିଙ୍ଗକୁ ପଦାନତ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ! ସେହି ଗର୍ବରେ କଳିଙ୍ଗରାଜ ମୋର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ତାର ପ୍ରତିଫଳ ଭୋଗ କରୁଛି ସାରା କଳିଙ୍ଗର ନରନାରୀ ।

(ନେପଥ୍ୟରୁ ପୁଣି ଅଭିନାଦ)

ଶୁଣ, ଶୁଣ ରାକ୍ଷସ ! କଳିଙ୍ଗ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବୀଣାରେ ମଧୁର ଆଳାପନା । ଆଃ ! କି ମଧୁର ! କି ଲଳିତ ! (ଛାତି ଚାପି ଧରି) ଆଃ ଏତେ ଦିନେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ମୋର । (ଅଳ୍ପ ନୀରବ ରହି) ରାକ୍ଷସ ! ଅଶୋକ ତାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରକ୍ଷା କରି

ପାରନ୍ତି । କେହି ଆଜ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ମଗଧର ଏ ବିଜୟ ଅଭିଯାନ । କଳିଙ୍ଗର ପୁରପଲ୍ଲୀ ନଗର ପ୍ରାନ୍ତର—ଧୂଳିକଣା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ······

ରାଧସ—କିନ୍ତୁ ମହାରାଜ ! ······(ସଙ୍କୋଚରେ ନୀରବ ହେଲେ)

ଅଶୋକ—(ଟିକିଏ ଭାବି, ପୁଣି ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ) ହଁ ସେନାପତି ! ସେଇ କିନ୍ତୁ—କିନ୍ତୁ କି ସାହସ, କି ଗର୍ବ, କି ଦମ୍ଭରେ ଅଦ୍ୟାପି କଳିଙ୍ଗରାଜ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ? ଖୋଜିବାକୁ ହେବ—ସେଇ—କିନ୍ତୁ—ସେଇ କିନ୍ତୁର କାରଣ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ତାଙ୍କର ତଥାଗତ କଳିଙ୍ଗରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି—ଅଖଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ ଫେରାଇ ଆଣି ଦେବେ ? ଏବେ ମଧ୍ୟ ପରାଜିତ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ମୁଖରେ ସେ କହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି—"ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।"

ରାଧସ—ଅସମ୍ଭବ ମହାରାଜ ! ଯଦି ଏହାହିଁ ହୁଏ ସତ୍ୟ—ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ କଳିଙ୍ଗରାଜ ମତିଭ୍ରଷ୍ଟ—ବାତୁଳ ସେ—

ଅଶୋକ—ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମୟ ଅଛି ସେନାପତି ! ଏତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ତାଙ୍କର ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ହୁଏ—କଳିଙ୍ଗ କୁମାରୀ ବିଜୟୀ କରରେ ସମର୍ପିତା ହୁଅନ୍ତି; କଳିଙ୍ଗ ବିଜେତା ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ସମସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରି ହସି ହସି ମଗଧକୁ ବାହୁଡ଼ି ଯିବ ।

ରାଧସ—କିନ୍ତୁ, ସେ କଅଣ ଆଉ ସମ୍ଭବ ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ଅସମ୍ଭବ ! କାହିଁକି ଅସମ୍ଭବ ? ମୁଁ ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଏ ଅଶୋକର ବାକ୍ୟ—ଅଶୋକର ପ୍ରତିଜ୍ଞା । କଳିଙ୍ଗର ସୁନ୍ଦରୀ ରାଜକୁମାରୀ ଯଦି···
(ନେପଥ୍ୟରୁ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଶୁଣାଗଲା)

ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି
ସଂଘଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି
ଧର୍ମ୍ମଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।

ଅଶୋକ—(ପୂର୍ବର କଥା ବନ୍ଦ କରି) ଓଃ, ପୁଣି ! ଦେଖ ରାକ୍ଷସ ! କିଏ !
(ରାକ୍ଷସ ସ୍ୱର ଅନୁକୂଳ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ)
ଗଳାର କି ମାଧୁରୀ ! କିନ୍ତୁ···ପୁଣି ସେହି—

ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।

(ପ୍ରବେଶ କଲେ ଜଣେ ଅପରୂପ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଯୁବତୀ ଗୈରିକ-ବସନା, ଅଳଙ୍କାରହୀନା)

ଅଶୋକ—କିଏ ତୁମେ, ଅଲୋକସାମାନ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀ ! କଳିଙ୍ଗର ଜଣେ ସାଧାରଣ ନାରୀର ଏତେ ରୂପ ! ତେବେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜକୁମାରୀ···

ଯୁବତୀ—ଦିଗ୍‌ଜୟୀ ମହାବୀର ! ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ କହୁଥିଲେ ଯେବେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜକୁମାରୀ ଆପଣଙ୍କ କରରେ ସମର୍ପିତା ହୁଅନ୍ତି······

ଅଶୋକ—ହଁ, ହଁ ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ପୁଣି ସମସ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଏ କେବଳ ମୁଖର କଥା ନୁହେ—ଦିଗ୍-ବିଜୟୀ ଅଶୋକର ପ୍ରତିଜ୍ଞା !

ଯୁବତୀ—ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ମୂଲ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବେ ତ ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ଏହା ମୋର ହିତାର ସତ୍ୟ ! କଳିଙ୍ଗରାଜ ମୋର ଅନୁରୋଧ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ନ ଥିଲେ ଆଜି ମଗଧ ଓ କଳିଙ୍ଗ ଚିର ସ୍ନେହ ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହି ଥାଆନ୍ତା । କିନ୍ତୁ······

ଯୁବତୀ—କିନ୍ତୁ କିଛି ନୁହେ ମହାରାଜ ! ଆପଣ ଏହି ଶପଥ ଆଜ୍ଞା ଘୋଷଣା କରି ପାରିବେ ? ତାହାହେଲେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜକୁମାରୀ ଆପଣଙ୍କର କରଗତ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତୁ ।

ଅଶୋକ—ଅବିଳମ୍ବେ ଏ ଘୋଷଣା ପ୍ରଚାରିତ ହେଉ । ରାକ୍ଷସ ! (ଗୁହାରିଲେ)

ରାକ୍ଷସ—ଯଥା ଆଜ୍ଞା ମହାରାଜ ! (ପ୍ରଣାମକରି ବେଗେ ଚାଲିଗଲେ)

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ସୁନ୍ଦରି ! ତୁମକୁ ତୁମର ବାକ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଯୁବତୀ—ସେ ସାହସ ନ ଥିଲେ ମୁଁ ଜାଣି ଶୁଣି ପ୍ରଳୟର ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡରେ ଝାସ ଦେବାକୁ ଆସି ନ ଥାନ୍ତି ମହାରାଜ !

ଅଶୋକ—ତୁମେ ଏଭଳି ସାହସ କିପରି କରୁଛ ?

ଯୁବତୀ—ମୋ କଥାରେ ଆପଣ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟ !

ଅଶୋକ—କିନ୍ତୁ ଏ ବିଶ୍ୱାସର ଆଶ୍ୱାସ ?

ଯୁବତୀ—ପଥ ପରିଷ୍କାର । ମୁଁ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କର ସମ୍ମତି ପାଇଛି ।

ଅଶୋକ—(ଆନନ୍ଦରେ) ସମ୍ମତି । କଳିଙ୍ଗ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କର ସମ୍ମତି ! ତୁମେ—ତୁମେ ପାଇଛ ଯୁବତି ! ଏ କଅଣ ସତ୍ୟ ? ଏ କିପରି ସମ୍ଭବ ?

ଯୁବତୀ—ଅସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ କାଳେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ମହାରାଜ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ଘୋଷଣା ପତ୍ରର ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି କଥା ପ୍ରକାଶର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନାହିଁ ।

(ନେପଥ୍ୟେ ନାଗରା ଶବ୍ଦ)

ଅଶୋକ—(ନାଗରା ଅଭିମୁଖେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି) ଶୁଣ, ଶୁଣ ସୁନ୍ଦରି । ରାଜାଦେଶ ଅବିଳମ୍ବେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ......

ଯୁବତୀ—ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ମହାରାଜ । ସମ୍ମୁଖରେ ଆପଣଙ୍କର କଳିଙ୍ଗ ରାଜ-କୁମାରୀ-ଅଭିସାରିକା ।

ଅଶୋକ—କଳିଙ୍ଗ ରାଜକୁମାରୀ । କିନ୍ତୁ ଏ ବେଶରେ ? (ଗୃହ୍ଣି ରହି) ଭସ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ବହ୍ନି ଶିଖା । ଦାହିକା ଶକ୍ତି ତାର ମରିଚଯିର ଅବକାଶ ରଖେ ନାହିଁ ରାଜକୁମାରି । ଅଶୋକ ତାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂରଣ କରିବ । ବିଜିତ ରାଜ୍ୟ, ଧନ ଧାନ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିବ । ଅଶୋକ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଉଛି । ଅଶୋକ ଆଜି କାହାରି ବାଞ୍ଛା ଅପୂରଣ ରଖିବ ନାହିଁ । ରାଜକୁମାରୀ ଦେଖିବେ ଅଶୋକ କେବଳ ମହାବୀର ନୁହେ—ମହାଦାନୀ ମଧ୍ୟ ।

(ଥରି ଥରି ନଇଁ ନଇଁ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ ଅସିଛି)

ବୁଢ଼ୀ—(ବିକଳ କଣ୍ଠରେ) କିଏ ଅଛ ବାପା । ମହାରାଜା କାହାନ୍ତି ?

ଯୁବତୀ—କଅଣ ବୁଢ଼ି । କଅଣ କହୁଛ, କହ । ମହାରାଜ ଅଶୋକ ତୁମ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ବୁଢ଼ୀ—(ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି) ଦାଣ୍ଡରେ ଢେଣ୍ଡୁରା ଶୁଣିଲି । ମହାରାଜା ଯାହାର ଯାହା ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ନେଇଛନ୍ତି ସବୁ ଫେରାଇ ଦେବେ । ଯେ ଯାହା ମାଗିବ ସେ ତା ପାଇବ ! ଏ କଥା କଅଣ ସତ ?

ଅଶୋକ—ହଁ । ଏକଥା ନିହାତି ସତ୍ୟ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଯାହାର ଯାହା କ୍ଷତ ହୋଇଛି ସେ ଫେରି ପାଇବ । ତୁମେ କଅଣ ମାଗୁଛ ବୁଢ଼ୀ ? କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧରେ ତୁମର କି କ୍ଷତ ହୋଇଛି ?

ବୁଢ଼ୀ—(ଗୃହିଁ) ଏଁ । ମଣିମା । ଛାମୁ, ମୁଁ ଭାରି ଗରିବ ଲୋକ ।

ଅଶୋକ—(ତିନି ତାଳି ମାରିଲେ—ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିହାରୀ ପ୍ରବେଶ କରି ଅଭିବାଦନ କଲେ) ଏ ବୁଢ଼ୀକୁ ଏକଶତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଦିଅ ।

ପ୍ରତିହାରୀ—ଯେ ଆଜ୍ଞା ମହାରାଜ ।

ବୁଢ଼ୀ—ନାଇଁ ନାଇଁ ମଣିମା—

ଅଶୋକ—ତେବେ ଏକସହସ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ! ଯାଅ ।

(ପ୍ରତିହାରୀ ଚାଲିଗଲା)

ବୁଢ଼ୀ—ମୁଁ ତାକୁ ନେଇ କଅଣ କରିବି ? ମୋର ଧନ କଅଣ ହେବ ?

ଅଶୋକ—ବେଶ୍, ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରାମ ?

ବୁଢ଼ୀ—କିଏ ମୋର ଗାଁ ବୁଝିବ, ଛାମୁ ମୋର କିଏ ଅଛି ? ତିନି ତିନୋଟି ଜେଣ୍ଡା ପୁଅ ଥିଲେ ମୋର । ଏଇ ଲଢ଼େଇରେ ଆସି ଆଉ ବାହୁଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀକାଳେ ମୁଁ ନିଅଣ୍ଟୀ ହେଲି । ତୁଣ୍ଡରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ଦବାକୁ ଆଉ ତ କେହି

ନାହିଁ । ମୋତେ ମୋ ପୁଅ ତିନିଟିଙ୍କି ବାହୁଡ଼ାଇ ଦିଅ
ମଣିମା । ବୁଢ଼ୀ ଲୋକ । କେତେ କଇଲଣି କରିବ ।

ଅଶୋକ—ଅସମ୍ଭବ କଥା କହୁଚ ବୁଢ଼ୀ ।

ଯୁବତୀ—କାହିଁକି ମହାରାଜ ! ଆପଣ ତ ସତ୍ୟ କରିଛନ୍ତି—ଷଢ
ପୂରଣ କରିବେ । ଯାହାର ଯାହା ଯାଇଛି, ତାକୁ ତାହା
ଫେରାଇ ଦେବେ । ତେବେ ନିଜର କଥା ନିଜେ ରଖୁ
ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟ ।

ଅଶୋକ—ଦେବି ! ଏ ଯେ ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରାର୍ଥନା !

ଯୁବତୀ—ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂର୍ବରୁ ଏ କଥା ଭାବିବା ଉଚିତ୍ ଥିଲା ମହାରାଜ !
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ଯାହା ଦେଇ ନ ପାରିବେ,
ତାକୁ ନେଲେ କାହିଁକି ? ଦେବାର ଅଧିକାର ନ ଥିଲେ
ନେବାର ଲୋଭ କାହିଁକି ?

ବୁଢ଼ୀ—ମୁଁ ଆଉ କିଛି ମାଗୁ ନାହିଁ ମଣିମା ! ମୋ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କୁ
ବାହୁଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ତୁମ୍ଭଙ୍କର ଉନ୍ନତି ହେବ । ଦେଇବ
ନାହିଁ ମଣିମା ? ମିଛଟାରେ ତେବେ ରାଇଜଯାକ ଧେଣ୍ଡୁରା
ପିଟେଇ ଥିଲେ ? ବାମ୍ଭଣୀ ପରି ମିଛରେ ମୁଁ ଦଉଡ଼ି
ଆସିଲି—ବନ୍ଧୁରେ ! ଦାମରେ ! ରାମରେ ! ମୋ ଯିବା ଧନ
ଆଉ ବାହୁଡ଼ାଇ ଦବ କିଏ ?

(କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହି କହି ଚାଲିଗଲା)

(ଅଶୋକ ବୁଢ଼ୀକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ନୀରବରେ)

ଯୁବତୀ—କାହିଁ ? ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ! ନିଜର ବାଞ୍ଛା ନିଜେ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ତ !

(ପ୍ରବେଶ କଲେ ଭିକ୍ଷୁ ଉପଗୁପ୍ତ)

ଉପଗୁପ୍ତ—ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।

ଅଶୋକ—କିଏ ଆପଣ ? ଆଗମନର ଅଭିପ୍ରାୟ ?

ଉପଗୁପ୍ତ—କଳିଙ୍ଗ ବିଜେତା ପ୍ରବଳ-ପରାକ୍ରାନ୍ତ ମହାରାଜ ଅଶୋକ ପ୍ରାର୍ଥୀର ବାଞ୍ଛା ପୂରଣ କରିବାକୁ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଜଣେ ନଗଣ୍ୟ ଭିକ୍ଷୁ । କହିଁତ୍ ଭିକ୍ଷା ପ୍ରାର୍ଥନା ଲାଗି···

ଅଶୋକ—ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ଆପଣ ! ଆପଣଙ୍କର ପୁଣି କି ଭିକ୍ଷା ପ୍ରାର୍ଥନା ?

ଉପଗୁପ୍ତ—ଧନ ଜନ ବା ରାଜ୍ୟ ନୁହେଁ ମହାରାଜ—ଅତି ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋର—ସୁଖ, ଶାନ୍ତି !

ଅଶୋକ—ଜାଣନ୍ତି ତ କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ଘଟିଛି । ତେବେ ଆଉ······

ଉପଗୁପ୍ତ—ଯୁଦ୍ଧ ଅବସାନ ହୋଇଛି ସତ୍ୟ ମହାରାଜ । କିନ୍ତୁ କାହିଁ ? ଫେରି ନାହିଁ ତ କଳିଙ୍ଗର ସେ ସୁଖ—ସେ ଶାନ୍ତି । ମହାରାଜ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରିବେ—ରାଜଘୋଷଣାର ମହତ୍ତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରିବେ—ଭିକ୍ଷୁର ଆଶା ପୂରଣ କରିବେ ସମ୍ରାଟ । ଏହି ନିବେଦନ ।

ଅଶୋକ—ମାନି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଆଉ ଆକ୍ରମଣର ଭୟ ନାହିଁ ଭିକ୍ଷୁ ! ତେବେ ଆଉ······

ଉପଗୁପ୍ତ—ସତ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି ସମ୍ରାଟ ! ଆକ୍ରମଣ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତାର ପରିଣତି ! ଶୁଣି ପାରୁଛନ୍ତି (ନେପଥ୍ୟରୁ ଆର୍ତ୍ତିଧ୍ୱନି ଶୁଭିଲା) ! ସମ୍ରାଟ ! ଏଇ ସୁଖ-ଶାନ୍ତିହରା ନିସ୍ୱହର ମର୍ମଭେଦୀ କାତର କ୍ରନ୍ଦନ ! ଟିକିଏ ଅବହିତ ଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତୁ ମହାରାଜ ! —କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଜନତାର ନୁହେଁ—କଳିଙ୍ଗର ନିର୍ଜୀବ ପାଷାଣ ବକ୍ଷତଳେ ଗୁମରି ଉଠୁଛି ଅଶାନ୍ତିର ହାହାକାର । ପବିତ୍ର ଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ସନ୍ଧ୍ୟାରତିର ବାଦ୍ୟ ବାଦକ ଅଛି ଶୃଗାଳ, କୁକୁର, ଉଲ୍ଲୁକ ।

ଅଶୋକ—(ଚମକିବା ପରି) ଭିକ୍ଷୁ !

ଉପଗୁପ୍ତ—ଆଦେଶ କରନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟ ! ଭିକ୍ଷୁର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କରନ୍ତୁ । (ନେପଥ୍ୟକୁ ଚାହିଁ) ଏଇ ଦେଖନ୍ତୁ, ଦେଖନ୍ତୁ ମହାରାଜ ! ଅଶାନ୍ତିର ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାତ୍ୟା ହାହାକାର କରି ଧୂଳି ଗୋଟାଇ ଗ୍ରୁଲିଯାଏ । ମହାରାଜ ! ନିବେଦନ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଏ କେବଳ ମୋର ନୁହେଁ, ମାନବ ସମାଜର ବଞ୍ଚିତ ନିବେଦନ ! ଦିଗବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ ! ବିଜୟ ସାର୍ଥକ ହେଉ ଆପଣଙ୍କର । ଫେରିଆସୁ ଉଜୁଡ଼ି କଳିଙ୍ଗର ବିଗତ ସୁଖ ଶାନ୍ତି !

ଅଶୋକ—ସୁଖ ! ଶାନ୍ତି ! ଭିକ୍ଷୁ ! ପ୍ରଳାପ ନୁହେଁ ତ ଆପଣଙ୍କର !

ଉପଗୁପ୍ତ—ନା, ମହାରାଜ ! ତଥାଗତଙ୍କ ନାମୋଚ୍ଚାରଣ କରି କହୁଛି—ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ । ଭିକ୍ଷା ମୋର କେବଳ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ।

ଅଶୋକ—ଭିକ୍ଷା ! —ଅସମ୍ଭବ ଏ ପ୍ରାର୍ଥନା !

ରାଜକୁମାରୀ—କିନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟ ଯେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ ।

ଅଶୋକ—ପ୍ରତିଜ୍ଞା !··· କିନ୍ତୁ······

ଉପଗୁପ୍ତ—ବିଶାଳ ଧରିତ୍ରୀର ଅମିତ ବଳଶାଳୀ ଅଧୀଶ୍ୱର ଆପଣ । ଜଣେ ହୀନାତିହୀନ ଭିକ୍ଷୁର ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣରେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ କଲେ ? ତେବେ ମୁଁ ଆସୁଛି ମହାରାଜ ! ଆଜି, ବିଦାୟବେଳେ କହିଯାଏଁ କଳିଙ୍ଗ ବିଜେତାଙ୍କୁ, ମାନବ ଜୀବନର ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଦାତା ହିଁ ବାସ୍ତବରେ ବିଜେତା ! ହିଂସାର ଜୟ । —ସେ ତ ବୀରତ୍ୱର ପରାଜୟ ! ମାତ୍ର । ଆସୁଛି ମହାରାଜ !

ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ଅଶୋକ ତାଙ୍କ ଯିବା ପଥକୁ ଚାହିଁ ରହି ନୀରବ)

ରାଜକୁମାରୀ—ନୀରବ ରହିଲେ ଯେ ବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ ! ପ୍ରଗଲ୍‌ଭ ଭିକ୍ଷୁର ସମୁଚିତ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ନ କରି······

ଅଶୋକ—ଆଜି ତୁହେଁ ରାଜକୁମାରୀ ! ଚେତନା ଫେରି ଆସିଛି ମୋ'ର । ବୁଝି ପାରୁଛି କଳିଙ୍ଗ କେଉଁ ବଳରେ ବଳୀୟାନ । କାହିଁକି କଳିଙ୍ଗରାଜ ନିର୍ଭିକ । ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ ଆଜି [illegible] ହୀନହୀନ ଭିକ୍ଷୁ, ଆଜି ମୋର ଚକ୍ଷୁ ଫିଟାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । [illegible] ପାରୁଛି ମୁଁ—କିନ୍ତୁ ଫେରାଇ ଦେବାର ଶକ୍ତି ମୋର ନାହିଁ [illegible] ମୁଁ ଅପହରଣ କରିଛି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନିରପରାଧ ଜନ[illegible] ସୁଖ, ଶାନ୍ତି—ସର୍ବସ୍ୱ ! ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ଦେବି !

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ

ରାଜକୁମାରୀ—କ୍ଷମା ! ମୁଁ ତଥାଗତଙ୍କର ଘରର ସେବିକା ମାତ୍ର । ଅତ୍ତ ଭୁଲନ୍ତୁ ଶାକ୍ୟମୁନି କଳିଙ୍ଗ ରାଜକନ୍ୟା ତ ନୁହେଁ । ସାମାନ୍ୟା ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁଣୀ । ଆପଣ ରାଜ-ରାଜେଶ୍ୱର । ଆପଣ ବିଜେତା । ଚଣ୍ଡ ତରବାରୀର ନିର୍ମମ ଆଘାତରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମହାରାଜ—ପ୍ରଜା ଯେଉଁ ତ ରାଜା ! ପ୍ରଜାର ହୃଦୟକୁ ଆପଣ ଜୟ କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଜିଣିଛନ୍ତି କେବଳ ଗୋଡ଼ି, ମାଟି, ପର୍ବତ, କଙ୍କର, ନଦୀ, ନଦ—ଯାହା ନିର୍ଜୀବ—ପ୍ରାଣହୀନ । ପ୍ରାଣର ବିଜେତା ହିଂସା ନୁହେଁ—ପ୍ରେମ । ମହାରାଜ ଅଶୋକ ପ୍ରଜାଶୂନ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ବିଜୟୀ ସମ୍ରାଟ । କୋଟି କୋଟି ନିରୀହର ଅଭିଶାପ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଆପଣଙ୍କର ବିଜିତ ସିଂହାସନ ବିଷାକ୍ତ । ବିଷ-ଦଂଶନ ଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କୁ ମଧୁ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ସେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ବୁଝି ପାରିଲେ—ନେବା ଯେତିକି ସହଜ—ଦେବା ସେତିକି କଠିନ ;— କିମ୍ବା ଅସମ୍ଭବ । ସଚେତ ହୁଅନ୍ତୁ ମହାରାଜ ! ଏବେ ମଧ୍ୟ କାଳ ଅତୀତ ନୁହେଁ ।

ଅଶୋକ—କ୍ଷମା ! କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ରାଜକୁମାରି ! ଆପଣ ଦେବୀ । ଚଣ୍ଡାଶୋକର ଆଖି ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ନତ ମସ୍ତକରେ ମାଗୁଛି କ୍ଷମା । (ତରବାରୀ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ପଦତଳେ ରଖିଲେ)

ରାଜକୁମାରୀ—କ୍ଷମା ! ଏ ଜଗତରେ କ୍ଷମା ଦେବାର ଅଧିକାର ଏକା ସେହି ତଥାଗତଙ୍କର । କହିଛି ତ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଘର ସେବିକା ମାତ୍ର । ପରମ ଦୟାଳୁ ସେ । ସେ ଆପଣଙ୍କୁ

କ୍ଷମା ଦେବେ । ସର୍ବ ପାପହାରୀ, ସର୍ବ ଦୁଃଖହାରୀ ପରମ-
କାରୁଣିକ ସେହି ତଥାଗତଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୁଅନ୍ତୁ—
(ଅର୍ଘ ମୁଦ୍ରା ହାତ ଯୋଡ଼ି)

ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି
ସଂଘଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି
ଧର୍ମ୍ମଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।
(ଅଶୋକ୍ର ତଥାକରଣ)

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ଏକାଦଶ—

କଣ୍ଠପ୍ରାଣ—'ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି'
କଳିଙ୍ଗର ଗିରି ଗୁହା କାନନ କନ୍ଦରେ,—
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଖେଳିଗଲା ବେଗେ ।
ସର୍ବ ଧର୍ମ୍ମ ସମନ୍ୱୟୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଶେ—
ବୋଧି-ପ୍ରାଣ, ତଥାଗତ
ସତ୍ୟ ଧର୍ମ୍ମ ଅହିଂସାର ବାର୍ତ୍ତା-ପ୍ରଚାରକ
ଭିକ୍ଷୁ ଉପଗୁପ୍ତ—
ଦୀକ୍ଷା ଗୁରୁ ରୂପେ,
ଚଣ୍ଡାଶୋକେ ଧର୍ମ୍ମାଶୋକେ ଦେଲେ ପାଲଟାଇ ।

ରାଜ ଅନୁଗତ ଧର୍ମ୍ମ ।
ରାଜ-ବାଣୀ :—
"ଲୋକ ମାନେ,
ସରବେ ସନ୍ତାନ ମୋର ।"
କଳିଙ୍ଗର ଗିରି ଗୁହା,
ସ୍ତମ୍ଭ, ସ୍ତୂପ ଗାତେ—
ଅହିଂସ ଅଶୋକ ବାଣୀ
ରାଜାଦେଶେ
ଖୋଦିଲେ ଶିଳ୍ପିଏ—
ଧର୍ମ୍ମଶୋକ ଚଣ୍ଡରୂପ ଭୁଲି ।
କେବଳ କଳିଙ୍ଗ ନୁହେଁ,
ଦୂର ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରେ
ରାଜଦୂତଂ ଗଲେ ପ୍ରଚାରକ ।
ବହୁ ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ, ନେଇ ଧର୍ମ୍ମ ଧ୍ୱଜା—ଅହିଂସର ବାର୍ତ୍ତା
ଲଙ୍ଘି ସିନ୍ଧୁ,
ଉଡ଼ାଇ ଶରାଳ,
ଉତ୍କଳୀ ବୋଇତ ଚଢ଼ି
ପ୍ରଚାରିଲେ ଅଶୋକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ।
ଆଉ ଆନ କଥା,
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ଦେଲେ
ସମ୍ରାଟ ଆପଣେ ;—
ଯିନେ ଯେବେ

ବୋଧି ବୃକ୍ଷ ଶାଖା ଘେନି
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କୁମ୍ଭରେ
କଳିଙ୍ଗର ବହୁ ବିପ୍ର,
ସାମନ୍ତ, ଗୃହସ୍ଥ ତୁଲେ
ଅଲ୍ଥଲ ରାଜହେମା
ନବ ସପତ ବୟସୀ
ସଙ୍ଘ ମିତ୍ରା—
ଦୀନା ଭିକ୍ଷୁଣୀର ବେଶେ,
ତାମ୍ରଲିପ୍ତ ପୋତାଶ୍ରୟୁ ଠାରୁ
ଚଳିଲେ ସିଂହଳେ ।
ସିଂହଳର ରାଜପଥେ
ପଡ଼ିଲା ଚହଳ:—
"ବୁଦ୍ଧଂ ଶରଣଂ ଗଚ୍ଛାମି ।"
ଦେବ ନାମ ପ୍ରିୟତିସ ନାମେ
ସିଂହଳ ନୃପତି,
ଆପେ ପାଛୋଟି ଘେନିଲେ
ତାଙ୍କୁ ଅତୀବ ସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ଏହି ସେ ସିଂହଳ ଦ୍ୱୀପ :—
ପ୍ରସ୍ତର ନିଶାଣ ଯହିଁ, ପୋଲନ୍ନରୁଅରେ
ନିଶଙ୍କ ମଲ୍ଲ କୀର୍ତ୍ତି
ରଟେ ଅଜି ଅମର ଅକ୍ଷରେ ।
ଶତାବ୍ଦୀ ମାନବ

ପଢ଼େ ତହିଁ ନିଶଙ୍କ ମଲ୍ଲଙ୍କ ଲେଖାଃ—
ରାଜ ବଂଶଧାରା—
ଜନ୍ମଭୂମି ତାହାଙ୍କର କଳିଙ୍ଗର ସିଂହପୁରେ
ଅଛି,
ସିଂହଳର ଆଦ୍ୟ ନରପତି
ବିଜୟୀ 'ବିଜୟ'
କଳିଙ୍ଗର ରାଜକୁମାର ଯେ ।
କଳିଙ୍ଗେ ଖେଳିଲା ଶାନ୍ତି ଧାରା ।
କିନ୍ତୁ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦୀପେ ତୈଳ ସର
ସୁବାସ ସୁମନ ଯେପତେ
ଅକାଳେ ପଡ଼ନ୍ତି ଝଡ଼ି କଳିଙ୍ଗ କାନନ୍ତୁ ।
ଅପାଶୋରା ସେ ଅଶୁଭ ଲଗ୍ନ ।
ଅଲିଭା ସେ କଳିଙ୍ଗ ବକ୍ଷରୁ ।

ତେଣୁ ଧର୍ମାଶୋକ ମରଣାନ୍ତେ,
ସପ୍ତ ବର୍ଷ କାଳ ମଧ୍ୟେ,
ଚେଦୀ ବଂଶ ଘେନି
କଳିଙ୍ଗ ନଭେ ଉଡ଼ିଲା ସ୍ୱାଧୀନ ପତାକା ।
ଲେଖା, ରୂପ, ବ୍ୟବହାର,
ବିଧି ଅଙ୍କ ଗଣନା, ସଙ୍ଗୀତେ,
ଅର୍ଜି ଚତୁରତା,
ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷୀୟ ଯୁବକ
ଦୋର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ପ୍ରଭ

ମହାରାଜ ଖାରବେଳ
ବାଜୁଥିଲେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଛତ୍ର ମେଲି ।
ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମ ଶାସନ ବଦଳେ
ଜୈନ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରସାର ଲଭିଲା କଳିଙ୍ଗେ,
ରାଜ ପୋଷକତା ଥିଲେ ।
ରାଜତ୍ୱର ପଞ୍ଚମ ବରଷ ପରେ
କର ପଦାନତ
ଭାରତୀୟ ବୀର ନରପତି ଦଳେ
ଖାରବେଳ ଆରମ୍ଭିଲେ
ଯଜ୍ଞ ରାଜସୂୟ ।
ବହୁକାଳୁ ଯାହା
ଆଉ ଦେଖି ନାହୁଁ ଆଖି,
ଅବା ନ ଶୁଣିଛୁ କର୍ଣ୍ଣେ ।
ନବବଳ, ନବପ୍ରାଣ, ଅଭିନବ ଉନ୍ମାଦନା
ଖେଳିଗଲା କଳିଙ୍ଗର
ନଗର ପଲ୍ଲୀରେ ।
ମହାମେଘବାହନ ନାମରେ
ଭାରତର ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳେ
ନିନାଦିଲା ବିଜୟ ନାଗରା

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ଦ୍ୱାଦଶ—

ଦୃଶ୍ୟ—(ଶିବିର ଭିତରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଖାରବଳ । ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମାନଚିତ୍ର ଦେଖାଉଥିଲେ । ଅଳ୍ପକାଳ ନୀରବତା ପରେ, ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ମାନଚିତ୍ରର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦେଖାଇଲେ)

ଖାରବଳ—କେବଳ ଏଇ ପଥଟି ନୁହେଁ (ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଇ) ଏହା ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ—ସେହି ଅନୁମାନରେ ଆମର ଗଜବଳ ସେଠାକୁ ପଠାଇ ଦେଇଛୁ । ସେମାନେ ଶତ୍ରୁର ଗତିପଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଛନ୍ତି ।

ଖାରବଳ—ଉତ୍ତମ । ମଥୁରାରେ ଆଜି ଶତ୍ରୁ ପ୍ରବେଶର ଆଶଙ୍କା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏଡ଼େ ସହଜରେ ଯେ ଡିମେଟ୍ରିୟସ୍ ରକ୍ତ ଶୋଷଣର ଲୋଭ ପାଶୋରି ଦେବ, ଏପରି ଭାବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେ । ତେଣୁ ତିନି ସହସ୍ର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗିରିପଥର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଲାଗି ଛାଉଣୀରୁ ଅବିଳମ୍ବେ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ—ଯଥା ଆଜ୍ଞା ମହାରାଜ ।

(ଦୁଇ ଜଣ ସୈନିକ ଜଣେ ମଗଧର ଗୁପ୍ତଚରକୁ ବନ୍ଦୀକରି ନେଇ ଆସିଲେ)

ସୈନିକ—ମହାମେଘ ବାହନ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ଖାରବଳ—କି ସମ୍ବାଦ !

ସୈନିକ—ଅପରିଚିତ ଏହି ଲୋକଟି, ଆମର ଛାଉଣୀ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଦେଖାଗଲା । ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି, ଏ ଜଣେ ଗୁପ୍ତଚର । ପଚାରିଲେ କୌଣସି ପରିଚୟ ନଦେଇ ମହାରାଜାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତରେ ସବୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ କହେ ।

ଖାରବଳ—(ଲୋକଟିକୁ ଆପାଦ ମସ୍ତକ ଚାହିଁ) ବନ୍ଧନ ଉନ୍ମୋଚନ କର ।

(ବନ୍ଧନ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେଲା—ସୈନିକ ପ୍ରଣାମ କଲା)

ଖାରବଳ—ତୁମର ପରିଚୟ ।

ସୈନିକ—ମଗଧର ଜଣେ ଚର ।

ଖାରବଳ—(ହସି) ପୁଣି ମଗଧର ଚର ? କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ?

ସୈନିକ—ମଗଧବାସୀ ଆତଙ୍କିତ, ଆସିଥିଲି ଶତ୍ରୁ ଶିବିରର ଗତିବିଧି......

ଖାରବଳ—ଉତ୍ତମ । କିନ୍ତୁ ମଗଧବାସୀ ବିଜେତା ପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାରର ସୂଚନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇଛନ୍ତି କି ?

ସୈନିକ—ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇ ନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ, ତଥାପି......

ଖାରବଳ—ତଥାପି କଳିଙ୍ଗ ସେମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ । ମଗଧ-ବୀର ଅଶୋକଙ୍କର ଆଚରଣ ଅବଧି କଳିଙ୍ଗର ଅପାଶୋରି ହୋଇ ରହିଛି । ବୋଧହୁଏ ମଗଧବାସୀ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ କଳିଙ୍ଗ ସେ ବ୍ୟବହାରର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ମଗଧ ବିଜୟ କରିଛି ।

ସୈନିକ—ଏ ଆଶଙ୍କା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ମହାରାଜ ।

ଖାରବଳ—ମୋର ମନେ ହୁଏ ମଗଧ-ରାଜ ପୁଷ୍ପ ମିତ୍ରଙ୍କର ଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ନୋହିଲେ ବିଦେଶୀ ଡେମେଟ୍ରିୟସଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି, ସେ ପବିତ୍ର ଭାରତ ଭୂମିରେ ରାଜତ୍ୱର ସୁଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ଗୁପ୍ତଚର ! ମଗଧବାସୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବ,—ଦିଗ୍ବିଜୟୀ ଖାରବଳ ଦେହରେ ଯେଉଁ କଳିଙ୍ଗ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ—ତାର ଜନ୍ମ ଭାରତ ଭୂମି । ଖାରବଳ ପ୍ରଥମେ ଭାରତୀୟ—ପରେ ସେ କଳିଙ୍ଗର ଅଧିବାସୀ । ବିଜାତୀୟ ଗ୍ରୀକ ଶକ୍ତି-ସିଂହ ସାରା ଭାରତ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଲେଲିହାନ ଜିହ୍ୱା ବିସ୍ତାର କରି ସାରିଥିଲା । ଭାରତ ଜନନୀର ରାଜମୁକୁଟରେ କାଳ-ଫଣୀର ମଣିର ଝଲକ ଅନୁମାନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ! ସେ ରାଜ କ୍ଷମତାର ମୋହରେ ପାଶୋରି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଗଧର ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାଚୀର ଗ୍ରୀକ୍‌ବୀର ଡେମେଟ୍ରିୟସଙ୍କର ବିଜୟ ପଦାଘାତରେ ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା । ଫେରି ଯାଅ ଚର, ତୁମେ ମୁକ୍ତ । ମଗଧବାସୀଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଅ, ଖାରବଳ ଗ୍ରୀକ୍ ଶକ୍ତିର ଶତ୍ରୁ—ମଗଧର ନୁହେଁ ।

ଚର—ମହାରାଜାଙ୍କର ଜୟହେଉ । (ପ୍ରଣାମ କରି ଚାଲିଗଲା, ପ୍ରହରୀ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଗଲେ)

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ଅଦ୍ଭୁତ ଏମାନଙ୍କର ଧାରଣା । ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ କଳିଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଏହିମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ?

ଖାରବଳ—ଚର ମୁଖହିଁ ତାର ପ୍ରମାଣ ।

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ଭାରତୀୟ ସୁଖ ସମ୍ମାନରେ ଆଘାତ ଦେବା ଭଳି ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ତ କଳିଙ୍ଗ-ରକ୍ତ-ସମ୍ମତ ନୁହେଁ ।

ଖାରବେଳ—ମଗଧରାଜ ଗ୍ରୀକ୍ ଶକ୍ତିର ସ୍ତାବକ । ତେଣୁ ସେ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତ, ଜନ୍ମଭୂମିର ମମତା ଏଡ଼ାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅଦୂର ଆକାଶରେ ବିଦେଶୀର ରକ୍ତ ତାରକା ଫୁଟିବାକୁ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନଥିଲା ।

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ଡିମେଟ୍ରିୟସ କିନ୍ତୁ ଚତୁର । ରାଜଗୃହ ଅବା ଗୋରଥ ଗିରି ପତନ ପରେ ସେ କଳିଙ୍ଗ ସେନାର ବଳ କଳନା କରି, ଆପଣା ଜୀବନ ବଞ୍ଚାଇ, ବହୁ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅକାରଣ ଜନ, ମାନ, ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ ନ କରି ସେ ସୁଦୂର ଉତ୍ତରକୁ........

ଖାରବେଳ—ତଥାପି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଅନାହିଁ ସନ୍ଧି ବିଗ୍ରହ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗିରି ପଥରେ ସଜାଗ ସେନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖ । ପୁଷ୍ପମିତ୍ର କଳିଙ୍ଗ ସୌଜନ୍ୟତାର ମୂଲ୍ୟ ଅବଧି ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ସାତକର୍ଣ୍ଣୀ, ମୂଷିକ, ମହାଭୋଜ, ରଷ୍ଟିକ, ଭୋଜକ ପ୍ରଭୃତି ରାଜବଂଶର ପରାକ୍ରମ ଜଣା ନୁହେଁ । ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର ପରେ ସେମାନେ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । କେବଳ ମଗଧ, ନିଜ ବାହୁବଳର ପ୍ରୌଢ଼ି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ବାସ୍ତବରେ କଳିଙ୍ଗବାସୀ ଅବଧି ମଧ୍ୟ ଅଶୋକଙ୍କର ନିର୍ମମ ଆକ୍ରମଣ ପାଶୋରି ନାହାନ୍ତି ମହାରାଜ ।

ତେଣୁ ମଗଧ ଅଭିଯାନ ସେମାନଙ୍କ ବୀର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର କାମ୍ୟଥିଲା ।

ଖାରବେଳ—କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ । ବହିଃଶତ୍ରୁର ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ ମୋର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଗ୍ରୀକ୍ ଶକ୍ତି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଗ୍ରାସକରିବାକୁ ବସିଥିଲା । ତେଣୁ ଡମେଟ୍ରିୟସ ହିଁ ମୋର ପ୍ରଧାନ ଓ ପ୍ରଥମ ।

ନିଯୋଗ—(ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ) ମହାମେଘବାହନ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୟହେଉ ।

ଖାରବେଳ—କି ସମ୍ବାଦ ନିଯୋଗ !

ନିଯୋଗ—ଦେଢ଼ଶହ ଜୈନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—

ଖାରବେଳ—(ଆନନ୍ଦରେ) ଓଃ ! ଆସିଗଲେଣି ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ । ଯାଅ, ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କର ସତ୍କାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଅ । ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ସେମାନେ । କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଶୀଘ୍ର ସାକ୍ଷାତ କରିବି ।

ନିଯୋଗ—ଯଥା ଆଜ୍ଞା ମହାରାଜ ! (ପୁନଃ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଖାରବେଳ—ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ! ମଗଧ କଳିଙ୍ଗର ଜାତି-ଶତ୍ରୁ । ସେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶ ଆଜି ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ଦେଖୁଥିବେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ର ତାଙ୍କ ସିଂହାସନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କଳିଙ୍ଗ ସିଂହ ବିକ୍ରମରେ ପ୍ରାଚୀର ତୋରଣ ଧୂଳିସାତ୍ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଏ ଆନନ୍ଦରୁ ବଳି ମୋର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ପାଟଳୀ ପୁରରୁ କଳିଙ୍ଗକୁ ପୁଣି ମୁଁ ମହାସମାରୋହରେ କଳିଙ୍ଗ ଜିନ ମୂର୍ତ୍ତି ନେଇଯାଇ ପାରିବି ।

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ଉତ୍ସବର ଯଥା-ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି ମହାରାଜ । ଜୈନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ତ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେଣି । ହାତିଗୁମ୍ଫା ଅମରାକ୍ଷରରେ ମହାରାଜଙ୍କର ଏ କୀର୍ତ୍ତି ଯୁଗ ଯୁଗ ଲାଗି ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିବ ।

(ନେପଥ୍ୟରୁ—ମହାମେଘ ବାହନ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳଙ୍କର ଜୟ—ଆଠାର ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲା)

ଖାରବେଳ—କିଏ ଏମାନେ ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ !

(ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ଉଠିଗଲେ ବାହାରକୁ)

(ଖାରବେଳ ଆସନ ତ୍ୟାଗ କରି ପଦ ଚାରଣ କଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ଫେରି ଆସିଲେ)

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ବନ୍ଦୀ ପୁଷ୍ପ ମିତ୍ର ।

ଖାରବେଳ—ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ !—ଖାରବେଳ ମଗଧର ଚଣ୍ଡାଶୋକ ନୁହେଁ । ବିଜିତ ପ୍ରତି ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଳିଙ୍ଗର ସହଜାତ ଧର୍ମ୍ମ । ମଗଧ ଆଜି କଳିଙ୍ଗର ବିଜିତ ରାଜ୍ୟ—ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ କଳିଙ୍ଗର ଅତିଥି । ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ । ରାଜ ବନ୍ଧୁରେ ତାଙ୍କୁ ଶିବିରକୁ ଆଣନ୍ତୁ ଆପଣ । (ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ)

ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ—ମହାମହିମ ମହାମେଘ ବାହନ ସମ୍ରାଟ । ଆଜି ବୁଝିଲି, ଯାବତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କେ କଳିଙ୍ଗ ଭୂମିର ମହିମା ଅପାଶୋରି ଦେବତା । ଧନ୍ୟ ମହାରାଜଙ୍କ ବିଚାର ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ)

ଖାରବେଳ—(ତନ୍ଦ୍ରାଛାଡ଼ି ମାରିଲେ—ନିୟୋଗ ପ୍ରବେଶ କରି ଅଭିବାଦନ କଲା) ଜୈନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ସତ୍କାରର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇ ଗଲାଣି ? ବୃହସ୍ପତି ସମ୍ବାଦ ଦିଅ ।

ନିୟୋଗ—ମହାରାଜ ! (ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା)

(ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହିଙ୍କ ସହିତ ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ପ୍ରବେଶ କଲେ—ଖାରବେଳ ଆସନରୁ ଉଠିପଡ଼ି କହିଲେ)

ଖାରବେଳ—ଆସନ୍ତୁ, ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ମଗଧ ରାଜ !

(ଉଭୟେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ)

ପୁଷ୍ପମିତ୍ର—ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳ ! ଲୋକ ମୁଖରେ ଆପଣଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଶୁଣି ଥିଲି । ମଗଧ ଆକ୍ରମଣ ମୋର ସେ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣର ବିବାଦ ଭଞ୍ଜନ କରି ଦେଇଛି । କଳିଙ୍ଗ ସହିତ ମଗଧର ଶତ୍ରୁତା ସ୍ମରଣରେ ମଗଧବାସୀ ପ୍ରମାଦ ଗଣୁ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଜି କୋଟି କଣ୍ଠରେ ମହାରାଜଙ୍କର ଜୟଧ୍ୱନି ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠୁଛି । ବିଶେଷତଃ ବୌଦ୍ଧ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ·········

ଖାରବେଳ—ଧର୍ମ୍ମ ହେତୁ କଳିଙ୍ଗ ମଗଧ ଆକ୍ରମଣ କରି ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ରତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ—ମୁଁ ଜୈନ ଧର୍ମର ସେବକ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ତ ସମସ୍ତେ । ଅହିଂସ ନୀତି ସବୁ ଧର୍ମ୍ମର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ପ୍ରଜାପୀଡ଼ନ ରାଜ-ଧର୍ମ୍ମ ନୁହେ । କଳିଙ୍ଗ ସିଂହାସନର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ହିଁ କଳିଙ୍ଗ ରାଜଛତ୍ରର ଆଶା ।

ପୁଷ୍ପମିତ୍ର—ମହାରାଜଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କରୁଛି ସମ୍ରାଟ । ମୁଁ କ୍ଷମାଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ ।

ଖାରବେଳ—ଅହୋ ! ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆପଣ ! ଏକଥା କାହିଁକି ? ପୂର୍ବେ ମଗଧର ନନ୍ଦ ବଂଶ କଳିଙ୍ଗ-ଜିନ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ଘେନି ଆସିଥିଲା । ମୁଁ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ମାତ୍ର ଫେରାଇ ନେବି । ସେହି ହେବେ ଏଥର କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟର ମହାମୂଲ୍ୟ ଉପଢୌକନ ଲାଭ । ଦେବ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦାନ ନିମିତ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ସାଦର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରହିଲା । ମଗଧ ସିଂହାସନରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିବା ମୋର ମଗଧ ବିଜୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ପୁଷ୍ପମିତ୍ର—ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ଖାରବେଳ—ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ! ମଗଧରାଜଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ବାହୁଡ଼ି ଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ଆସନ୍ତୁ ମଗଧ-ରାଜ ! ମୋର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କଲେ ସୁଖୀ ହେବି ।

(ଆସନ ତ୍ୟାଗ କଲେ)

ପୁଷ୍ପମିତ୍ର—(ଉଠି) ନିମନ୍ତ୍ରଣ ତୁହେ—ଏହା ମୋର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ! ଯଥା କାଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବି ।

ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

(ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହେଲେ, ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ପ୍ରସ୍ଥାନୋଦ୍ୟତ)

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ତ୍ରୟୋଦଶ—

ଦୃଶ୍ୟ:–(ଧଳାପରଦା ପଡ଼ନ୍ତୁ—ପ୍ରବେଶ କଲେ କଳ୍ପପ୍ରାଣ)

କଳ୍ପପ୍ରାଣ—ବିଜୟ ବାଦ୍ୟୁଡ଼ା ।

ମଗଧ-ବିଜୟ ବାଦ୍ୟ, ପଲ୍ଲକରେ
ହେଲା ପ୍ରସ୍ଫୁରିତ ମୁଖେ ମୁଖେ ।
ଅକାଳେ ବସନ୍ତ ସତେ ହସିଲା କଳିଙ୍ଗେ ।
ଅପାଶୋର୍ ତୀବ୍ର ଅନ୍ତର୍ଦାହ,
ଏତେ ଦିନେ ପ୍ରଶମିଲା ଅବା କଳିଙ୍ଗ ବକ୍ଷରୁ ।
ଲାଗିଲା ଉତ୍ସବ ଆୟୋଜନ ।
ଚର୍ବ୍ୟ, ଚୋଷ୍ୟ, ଲେହ୍ୟ, ପେୟ
ଭୂରି ଭୋଜନରେ ତୃପ୍ତ ହେଲେ ଦେଶବାସୀ ।
ଶୁକ୍ଳବସ୍ତ୍ର ହେଲା ବିତରିତ
ଜୈନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ।
ଧର୍ମ୍ମ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ
ବୌଦ୍ଧ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ନଗଣି
ଦାନକଲେ ନୃପ ଖାରବେଳ ।
ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ସଭା, ମହୋତ୍ସବେ
ମହାନନ୍ଦେ ଭାସିଲା କଳିଙ୍ଗ ।
ରାଜସଭା ଭରିଗଲା ଜନ ସମାଗମେ ।
ଶିଶୁ ବୃଦ୍ଧ ଯୁବକ ଯୁବତୀ

ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ନୟନେ
ରହିଲେ ଅନାଇଁ—
କେବେଠବେଳେ ବାଜେ ହେବେ
ପୂଜ୍ୟ ଖାରବେଳ,
ଅଳଙ୍କବେ ରାଜ ସିଂହାସନ ।
ଏକାଳେ ପ୍ରବେଶି ରାଜଭଟ୍ଟ
ଜଣାଏଁ ସମ୍ବାଦଃ—
(ମଞ୍ଚ ଅନ୍ଧାରିତ ହେଲା)

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ—

ଦୃଶ୍ୟଃ—(କଳିଙ୍ଗର ଦରବାର—ସୁସଜ୍ଜିତ ସିଂହାସନ—ଉପବିଷ୍ଟ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି ରାଜ କର୍ମଚାରୀ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ନାଗରିକଗଣ । ପ୍ରବେଶକଲା ରାଜଭଟ୍ଟ । ଗୋଳମାଳ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।)

ରାଜଭଟ୍ଟ—ସାବଧାନ । ସାବଧାନ । ସାବଧାନ ।
ଜୟତୁ ଜୟତୁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାମେଘ ବାହନ,
ଦୁଷ୍ଟ ଦଳନ, ସନ୍ଥ ପାଳନ, ଅରି ମର୍ଦ୍ଦନ, ତେଜ ବର୍ଦ୍ଧନ
ଚେଦୀ ବଂଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଅରୁଣ,

ସକଳ ଧର୍ମ୍ମ ସମ ଦର୍ଶନ
କଳିଙ୍ଗ ମଧ୍ଯ ଶିର୍-ମଣ୍ଡନ—
ବିଜୟୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳ—
(ତୂରୀ ବାଜି ଉଠିଲା ତତ୍ପରେ । ପରେ ପରେ ସଭାପ୍ରବେଶ
କଲେ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳ ଓ କେତେକ ଜୈନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ।
ସଭାରୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସମସ୍ତେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।
ଭାଟର ବିଜ ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାୟନ ଓ ନର୍ତ୍ତକୀର ନୃତ୍ୟାରମ୍ଭ)

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ପଞ୍ଚଦଶ—

କଲ୍ପ-ପ୍ରାଣ—

ନା, ନା, ଏତକରେ ଶେଷ ନୁହେ—
ଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗନ୍ତାଘର ଦାନ ।
ଅର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ,
ମଗଧ ବିଜୟୀ ଖାରବେଳ ପଦେ,
ତୁଳା ଦଣ୍ଡେ ତଉଲ ସମାନ
ଦକ୍ଷିଣାପଥର ଶିରୀ
ଲୁଟିଲା ସହଜେ ।
ପାଣ୍ଡ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ନରପତିଗଣ

ମଣି ରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାରେ ଶୃଙ୍ଗାର ସଜାଡ଼ି
ଭେଟି ଦେଲେ ଆସି ରାଜ ପଦେ
ସ୍ୱୀକାର କରିଲେ ସର୍ବେ କଳିଙ୍ଗ ବଶ୍ୟତା ।
ନଭ ମଧ୍ୟ ମଣି ରୂପେ
ଝଲସିଲା କଳିଙ୍ଗ-ନଗର ରାଜଧାନୀ
ମଥୁରାରୁ କୁମାରିକା ରାଜତ୍ୱ ବିସ୍ତାର ।
ପ୍ରଣମିଲା ଏଥି ଠାବେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ହସ୍ତୀ
ରାଜତ୍ୱର ତ୍ରୟୋଦଶ ଅବ୍ଦେ ।
ରାଜଦଣ୍ଡ ଟଳିଗଲା ଧର୍ମ୍ମ ଧ୍ୱଜା ଘେନି,
ମାତ୍ର ବରଷକ ମଧ୍ୟେ ।
ଖଣ୍ଡଗିରି, କୁମାରୀ ପର୍ବତ;—
ଉଦୟଗିରି ନାମରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଯାହାର —
ହୋଇଲା ସରଗ ସୀମା, ଧର୍ମ୍ମ ଅଧିକାରେ ।
ମହା ସମାରୋହେ—
ମହାବୀର ଜୈନ ମୂର୍ତ୍ତି ହେଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।
ଅଗଣିତ ସ୍ତମ୍ଭ ଘେନି
ଏକଶତ ସପ୍ତଦଶ ଗୁମ୍ଫା,
କକ୍ଷ ବେଦୀ, ଅଳିନ୍ଦ ତୋରଣ
ନିର୍ମିତ ହେଲା ବରଷକେ ।
ବେନି ଗିରି ଧର୍ମ୍ମ ପୀଠେ ହେଲା ପରିଣତ ।
କାହିଁ ପଥ, ଜଳାଶୟ, କାହିଁ ଗୃହ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ
କେତେ ମତ୍ନେ ଶୋଭିଲା କଳିଙ୍ଗ ।

ଉଦୟଗିରି ରାଜାଙ୍କ ରାଜ ତପୋବନେ ।
ଶ୍ରମଣ ନିବାସ ହେଲା ହାତୀ ଗୁମ୍ଫାସ୍ଥଳୀ,
ବହୁ ଚୈତ୍ୟେ ଶୋଭିଲା ଏ ଦେଶ ।
ଶାନ୍ତି ସୁଖ ରାଜ୍ୟ କଳିଙ୍ଗେ ।
କଳିଙ୍ଗ ବୋଇତଅଳେ,
ନିର୍ଭିକ ଚିତ୍ତରେ
ଉଡ଼ାଇ ଚରାଳ, ପାଲ୍ କଳିଙ୍ଗ ବୋଇତେ
ସିନ୍ଧୁ ଲଙ୍ଘି,
ଗଲେ ଦୂର ଦେଶେ
ପତି ସୋହାଗିନୀ
ସତୀ ସାଧବାଣୀ ବଧୂ
ବନ୍ଦିଲେ ବୋଇତ ମଙ୍ଗ
ଦେଇ ହୁଳହୁଳୀ—

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ଷୋଡ଼ଶ—

(ଦୃଶ୍ୟ :—ନଦୀ ତୀର, ବୋଇତର ଗୋଟିଏ ମଙ୍ଗ ଦିଶୁଛି । ଦୂରରୁ ହୁଳହୁଳୀ ଶୁଭୁଛି । ଜଣେ ସାଧବ ଯୁବତୀ ବୋଇତ ମଙ୍ଗରେ ଫୁଲ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଉଥିଲେ ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ିରୁ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ଆସୁଥିଲେ ରାମେଶ୍ୱର । ସେ ଜଣେ ସାଧବ ପୁଅ । ବେଶ ସାଧବ ପରି । ହାତରେ ଭୋଗ ଥାଳି ।)

ରାମେଶ୍ୱର—(ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟିକୁ ଦେଖି, ଅସୁ ଅସୁ ପଛାଇ) ମ, ମ, ମ, ମ । (ସେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ)

ସାଧବ ବୋହୂ—(ଫୁଲ ଦେଇ ବାରମ୍ବାର ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ) ମା, ସର୍ବମଙ୍ଗଳା ।

ରାମେଶ୍ୱର—ଏ କିଏ ନୂଆ ଭକ୍ତ କି ! କଅଣ ନିଶ୍ଚେଳା ଭେଟି ମନାସି ବୋଇତ ମଙ୍ଗକୁ ଆସିଥିଲ କି ?

ସାଧବ ବୋହୂ—(ଫେରି ଚାହିଁ, ଲଜ କରି, ଟିକିଏ ହସି) ଅହା ! ତେମେ ଯୋଉ କଥା କହ !

ରାମେଶ୍ୱର—(ହସି) ମୋ କଥା ! ଏ କଥା ପଦକ ପରା ଘିଅ ପଦକ । ତମ ମନ ଭିତର ଖଣି ଖୋଲି ପଦାରେ ଜକାଇ ଦେଲି । ଅଛୁର ପୁଣି ? ....

ସାଧବ ବୋହୂ—ହଁ, ସବୁଙ୍କ ପ୍ରଚ୍ଛପଟିଏ । ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ନା ବଡ଼ ଭାଇମ ?

ରାମେଶ୍ୱର—ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଭାଇ ହେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଥାଅନ୍ତି ଯେ ନୂଆ ଭକ୍ତ । ମନ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଭାଉଜ—ମନ ହେଲା ନାହିଁ ? କାହିଁକି ମ ?

ରାମେଶ୍ୱର—ତମ ପରି ସରଗ ଅପ୍ସରା ନୂଆ ଭାଉଜ ମିଳନ୍ତେ ନାହିଁ ବୋଲି ।

ଭାଉଜ—ସତେ ? ମୋର ପାଇଁ ତେବେ ଅଟକି ଗଲ ?

ରାମେଶ୍ୱର—ହଁ, ଠି'କ୍ ଏଠି ଯେମିତି ଅଟକି ଯାଇଛି । ଘରେ ଯେବେ ପଦେ କଥା ଆସି ଥାଆନ୍ତା, ମୁଁ କେବେଁ ଆସି ନଥାନ୍ତି ନଈ କୂଳକୁ ବୋଲି ।

ଭାଉଜ—କଉଣି କଥା ଆସି ଥାଆନ୍ତା ମ ?

ରାମେଶ୍ୱର—ଭାଇଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ନାହେଲା ଭେଟକୁ ଆସିବ—ଖାଲି ଏତିକି ଯେବେ……

ଭାଉଜ—ଆଉ ? ମୁଁ ତ ଖାଲି ସେଇଆ ମନାସି ଆସିଚି !

ରାମେଶ୍ୱର—ହଉ, କଥାବଟି ଦେଖି, ବୋଇତ ବନ୍ଧାଣି ହେବ, ଭାଇ ଯିବେ ବିଦେଶ । ଘରୁ ସେ ଅନୁକୂଳ କରି ଦାଉଁ ଦର୍ଶନ କରି ଆସୁ ଆସୁ, ତମେ ଅଗଭର ହେଇ ଆସିଚ ଆଉ କାହିଁକି ?

ଭାଉଜ—ହଁ, ମୋର ତ ଖାଲି—

ରାମେଶ୍ୱର—ଥାଉ ମ, ଥାଉ । ସେତିକି କଥା । ତଣ୍ଟିରେ ଢୋକ ଅଟକି ଯାଉ ନାହିଁ । ଆସ ଆସ, ମଙ୍ଗ ଧରୁ ବେଗେ ଉପରକୁ ଆସ । ସମସ୍ତେ ଆସୁଛନ୍ତି । ମନ ପୂରେଇ ଦେଖି ମନକଲେ ଆଉ ଲୁଗୁ ଦେଇ ବିଦା ।

ଭାଉଜ—(ବୋଇତ ପାଖରୁ ଉପରକୁ ଆସି) ଯା, ଯା କୋଉ ଧନଠୁଁ ଏମିତି ମିଛ କଥା ଶିଖିଲଣି ମ ?

ରାମେଶ୍ୱର—ମିଛ ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ କି କହେଁ ନାହିଁ । ଘର ବିଦେଶ ଯିବେ । ବାହୁଡ଼ିବାକୁ ଛ'ମାସ ବରଷେ ଯାଏ । କିଏ ଣ ପାଖ ଅଖ ବାଟ ହେଉଛି ? ବାଲିଦ୍ୱୀପ—କାହିଁ କେଉଁଠି ! ଏତେ ଦିନ ଘୁଡ଼ ବାଡ଼ ! ଆସି ପୁରେଇ ଦେଖିବା କଥା—

(ନେପଥ୍ୟରେ ହୁଳହୁଳୀ ଶୁଭିଲା)

ଭଜନ—ଥାଉ, ଥାଉ ତମ ଟାହୁଲି । ଉଠ, ଘୁଞ୍ଚ ବାଟରୁ । ଆସିଲେଣି ସବୁ ।

ରାମେଶ୍ୱର—(ଅଡ଼େଇ ହୋଇ) ମୁଁ ତ ବସିଲ ପାଶୋଇ ଯାଉଛୁ । ହାତରେ ପରା ମୋର ବୋଇତ ବନ୍ଦାଣ ସାମଗ୍ରି । ଆରେ ! ହଁ ତ । ଭଲ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ବନ୍ଦାଣ କରିବ କିଏ ? ତମେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ଭଜନ ! ଦୀପ ହେଉଛି ପରା ଜଳେଇ ଅଣିଛ ଘର ଠୁଁ । ଯା ନାଇଁ, ଯା ନାଇଁ ।

ଭଜନ—ମଲା । ଆଉ ସଭିଏଁ କିଏଣ ଆସିବେ ନାହିଁ ଯେ ମୋଠି ନାଗ ଲାଗିଛି ?

ରାମେଶ୍ୱର—ନାଗ—ଲାଗିବା ଥାନରେ ଲାଗେ । ଏ କଥା କିଏଣ ନୂଆ ଜାଣିଲ ? ନିଅ ଦୀପ ଧର (ଦୀପ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା) (ସାଧବ ଓ କେତେ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଆସିଲେ ହୁଳହୁଳୀ ମଧ୍ୟରେ । ସେମାନେ ବୋଇତ ପାଖକୁ ଗଲେ । ବୋଇତକୁ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେଇ ବନ୍ଦାଇଲେ, ନଡ଼ିଆ ଭୋଗ ଦେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ବନ୍ଦନା ଗୀତ ଗାଇଲେ ।)

(ଗୀତ)

ଜୟତୁ ମଙ୍ଗଳା ମାଗୋ, ଜୟ ଭଗବତ !
ଅଥଳ ଅକୂଳେ ସାହା ତୁହି ଦୟାବତ !
ଲଙ୍ଘି, ସକଳ ଦୁର୍ଗତ
ବୋଇତ ବାହୁଡ଼ୁ ଶୁଭେ ଘେନ ଏ ମିନତ । ୧ ।

(ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ସାଧବ ଓ ମଙ୍ଗୁଆଳମାନେ ବୋଇତକୁ ଗଲେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ବୋଇତ ଭସାଇ ଭସାଇ ଗୀତ ଗାଇ ଥାଅନ୍ତି ।)

ବ୍ରଷମ ସଙ୍କଟ ସିନ୍ଧୁ ଲହର ପହଁର
ଭ୍ରସିଅସୁ ଏ ବୋଇତ ଖିରେ ପାଲ ତୋଳି,
ମାଗୋ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସାମନ୍ତାଣୀ
ସାହୃତ ବଣିକେ ସାହା ହୁଅ ଗୋସାମଣୀ ।

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ସପ୍ତଦଶ—

(କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ ପ୍ରବେଶ କଲେ)

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—

କଳିଙ୍ଗ ବୋଇତଅଳେ
ବହୁ ସଙ୍ଗେ,
କଳିଙ୍ଗ କଳା, ସଂସ୍କୃତି, କଳିଙ୍ଗ ସଭ୍ୟତା,
ବାଣିଜ୍ୟ ସମ୍ଭାର ତୁଲେ ବାଣ୍ଟିଲେ ବିଦେଶେ ।

ଉଡାଇ ଚହ୍ଲ ଫରହର
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ ଲଙ୍ଘି,
ନାଚି ନାଚି ଚଳିଲା ବୋଇତ
ଥମି ଥମି ପୋତାଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳେ ।
କାଳ ଗର୍ଭେ ଥାପି କାଳ-କଥା
ସ୍ୱାଧୀନ କଳିଙ୍ଗ ସୁତେ
ବିରଚିଲେ କେତେ ଦୁର୍ଗ ଗ୍ରାମ ଜନପଦ;
ଦୂର ପୂର୍ବ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜେ ।
ଧନେ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀ ମୂଳେ
କଳିଙ୍ଗର ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ବଂଶଜେ ଯଥା
ଗମି ଯବ ଦ୍ୱୀପେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ରଚିଲେ କୀରତି—
ବାର୍ବଦୁରେ, ଚଣ୍ଡି କଳସରେ
ଅମର ସ୍ମୃତିର ସ୍ତମ୍ଭ;—
ଅପାଶୋର ଯାହା ଧରାବକ୍ଷେ
ଯାବତ ଜାଗ୍ରତ ନଭେ ରବି, ଶଶି ତାରା ।
ସେହୁ ଜାତି, ସେହୁ ଦେଶ
ଯେ ରାଜ୍ୟ ଥାପିଲା ଏବେ ଭାରତ ବକ୍ଷରେ

ମହା ମହା ବୀରେ ତାହା
ପାରି ତ ନାହାନ୍ତି କଲି ସ୍ୱପନରେ ହେଲେ ।
କିନ୍ତୁ, ଏ କି ହେଲ ?
ଏ କି ହେଲା ଯେ ଜାତିର ସତେ ?
ଲେଖନୀ ଯେ ମୂକ ।
ନାହିଁ ଇତିହାସ ବକ୍ଷେ ଲିପି ସ୍ମୃତି ଗିରି ।
କେ କହିବ ଭବିଷ୍ୟରେ
ହାତୀ ଗୁମ୍ଫା ପ୍ରସ୍ତର ଲଗନ ଭିନ୍ନ—
କି ହୋଇଛି, କି ହୋଇଲା
ମହାମେଘ ବାହନ ଯେ ଖରବଳଙ୍କର—
ଶେଷ ପରିଣତି ?
ନା, ନା—ଅନ୍ତରିତ କାଳର ବିଳମ୍ବ ଅତି ।
ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ରେ ଦେବ
ଲିଖନ ପ୍ରେରଣା ।
କଳ୍ପକଥା ଜଳ୍ପି ଲଭ ନାହିଁ ।
କଳ୍ପନା ବୋଲି କଳ୍ପଣା କରିବେ ବଂଶଜେ ।
ଦେବ ! କଳିଙ୍ଗ କମଳା ।
ସହାୟ ହୁଅ ମା—
ଦିଅ ଗୋ ବିଶ୍ରାମ ମୋତେ
ଦେଖାଅ ମା ଲିପିକାରେ
ଲେଖନୀ ମୁନରେ ଯାର
ତାର ହେବ କଳିଙ୍ଗ ପଞ୍ଜିକା ।

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ)

—ଅଷ୍ଟାଦଶ—

ଦୃଶ୍ୟ:—(ଘରଭିତର । ଖଣ୍ଡିଏ ଖଟ ଉପରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ପାଞ୍ଜିଆ । ଭୋର ହୋଇ ଆସୁଛି । ଅଦୂର ନେପଥ୍ୟରୁ ଶୁଭୁଛି ପକ୍ଷୀ କଳରବ । ଦୂରରୁ ଦେବ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରଭାତ ଅବକାଶ ଘଣ୍ଟି, ଘଣ୍ଟାର ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ପଷ୍ଟ ନିନାଦ ଭାସି ଆସୁଛି । ଅବସରରେ ନାଦନାମ କ୍ଷୀପ୍ସା କମ୍ପା ଶାବସ୍ରି ରାଗର ବିଳମ୍ବିତ ଲୟର ସ୍ୱରାଳାପ ଶୁଣା ଯାଉଥାଏ । କିଛିକାଳ ପରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—ଅତି ଧୀରେ)

କଳ୍ପ-ପ୍ରାଣ—(ପକ୍ଷୀରବ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଭାତ ସୂଚନା ପାଇ ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଚାହିଁ—ଉଷାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି)

ବନ୍ଦେ ମାତ,
ବନ୍ଦେମାତ ଆଜ ମଠକର
ନଯାଅ ଗୋ ଗୃଲ୍ ଉଷା ରାଣୀ !
ଆଜଠାରୁ—
ଏହି ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ
କଳିଙ୍ଗ ଭୂଦେଶ;—
ଯାହା ଦିନେ ଉତ୍କଳ ନାମରେ
ଲଭିବ ପ୍ରସିଦ୍ଧି;—
ହେବ ତାର ପଞ୍ଜିକା ଲିଖନ ।
ଭବିଷ୍ୟର ଇତିହାସେ ବୋଲାଇବ 'ମାଦଳା ପଞ୍ଜିକା' ।
କ୍ଷଣମାତ୍ର ବିଳମ୍ବ କର ଗୋ ଦେବ,

ତେଜିବାକୁ ଧର୍ମ
ଯେନ କିବେଦନ ।

(ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଞ୍ଜିଆଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଅପାଦ ମସ୍ତକରେ ଦୂରରୁ ଅଶୀର୍ବାଦ ସହ ଶକ୍ତି-ସଞ୍ଚାର ସୂଚକ କର ସଞ୍ଚାଳନ କଲେ ।)

ତୁମେ,—
ତୁମେ ହେବ ଆଜଠାରୁ
ପବିତ୍ର ଭୂମିର ପାଞ୍ଜିକାର ।
ସୁଖ ଦୁଃଖ, ଭଲ ମନ୍ଦ, ଘଟଣା ସଂହତ
ଆଜଠାରୁ କର ଲିପିବଦ୍ଧ;—
ଇତିହାସ ରୂପେ ତାହା ପଢ଼ିବ ଭବିଷ୍ୟ ।
ତୁମ୍ଭ କରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଏହି ଗୁରୁ ଭାର
ନେଉଛି ବିଦାୟ ।
ଅନ୍ତ ମୋର କର୍ମକାଳ ଏବେ
ମନାସେଁ ବିଶ୍ରାମ ।
ହୁଅ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ବତ୍ସ !
ଅଶୀଷେ ମୋହୋର ଲେଖ ମାଦଳା ପଞ୍ଜିକା;—
ଦେଇ ଶକ୍ତି । (ଅଶୀର୍ବାଦ କରି ଧୀରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।)

(ବିପରୀତ ଦିଗରୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ପାଞ୍ଜିଆଙ୍କ ଗୃହିଣୀ । ହାତରେ ତାଙ୍କର ପାଣି ଗାଲ । ଦେଖିଲେ ପାଞ୍ଜିଆ ଶୋଇଛନ୍ତି ।)

ଗୃହିଣୀ—ଅଜ୍ଜ ତ କଅଣ ଏତେ ବେଳ ଯାଏ କାହିଁକି······
(ଦେହରେ ହାତ ମାରି ଉଠାଇ)

ତେବେଣେ ମଙ୍ଗଳ .ଅଲତା ବେଲ ଗଡ଼ ଧାଉଁଛ ପଣ !
ଦର୍ଶନକୁ ଯିବ ନାହିଁ କି ? ଦେହ କଅଣ ସୁସ୍ଥ ନାହିଁ ? ଏଁ ?
ଉଠ ।

ପାଞ୍ଚିଅ—(ଚମକି) କିଏ ?
ତୁମେ ?
ତୁମେ ଶକ୍ତି ?

ଗୃହିଣୀ—ମୁଁ ? କଅଣ କହୁଚ ମ ?

ପାଞ୍ଚିଅ—(ଉଠି ପଡ଼—ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଆପାଦ ମସ୍ତକ)
ତୁମେ—

ଗୃହିଣୀ—କଅଣ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହଁ ? ନା—ଆଖିରୁ ନିଦ ଛାଡ଼ି
ନାହିଁ ମ । ରାତି ପାହା ପାହା ହେଲଣି । କଅଣ ସପନ ଦେଖୁ
ଥିଲ କି ?

ପାଞ୍ଚିଅ—ଏଁ ? ସ୍ୱପ୍ନ ! (ଭାବିତ ହୋଇ) ନାହିଁ ତ । ସ୍ୱପ୍ନ ନୁହେଁ ।
ସତ୍ୟ ! ଏହି ତ ସେ ଥିଲେ । ତେବେ କଅଣ........

ଗୃହିଣୀ—ନେଲ, ପାଣି ନେଇ ଆଗେ ମୁହଁ ଧୋଇ ଆସିଲ । ନିଦ
ଛାଡ଼ିଲେ ସବୁ ହେଜ୍ଜୁ ପଡ଼ିଯିବ । ଉଠିବଟି । (ହାତ ଧରି
ଉଠାଇଲେ) ନିଅ—(ପାଣି ଢାଳ ଦେଇ) ଉଠ । ଯାଅ ।

ପାଞ୍ଚିଅ—ହଁ ଯିବି । କିନ୍ତୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତୁମେ କହ ଦେଖି—
କିଏ ସେ ଆସିଥିଲେ ? କିଏ ସେ ଜଣକ ।

ଗୃହିଣୀ—ତୁମେ ମୁହଁ ଧୋଇ ଆସିବଟି ଆଗେ । କଅଣ ଗୋଟେ
ଅସାର ସପନ ଦେଖି......କହୁଚଟି ଦୁର୍ଗା, ଦୁର୍ଗା ।

ପାଞ୍ଚିଅ—ହଁ, ହଁ, ଦୁର୍ଗା, ଦୁର୍ଗା—ଶକ୍ତିମୟୀ ଦୁର୍ଗା ।

ଗୃହିଣୀ—ଯା, ଯା, ମୁହଁ ଧୋଇ ଆସ ଆଗ । (ପାଞ୍ଜିଆ ଚାଲି ନେଇ ଗଲେ । ଗୃହିଣୀ ବିଛଣା ଉଠାଇବାରେ ଲାଗିଲେ । ପାଞ୍ଜିଆ ଫେରି ଆସିଲେ ଶାଲ ହାତରେ)

ଗୃହିଣୀ—କି ସପନ ଦେଖିଲ ତୁମେ ?

ପାଞ୍ଜିଆ—ସ୍ୱପ୍ନ ! ସ୍ୱପ୍ନ ତ ନୁହେଁ ସେ !
ସାକ୍ଷାତରେ ଦେଖିଛି ମୁଁ
ଆଶିର୍ବାଦ କରି ଗଲେ ମୋତେ ।

ଗୃହିଣୀ—କିଏ ସେ ଦେବ ନା ଦେବୀ ?

ପାଞ୍ଜିଆ—(ଟିକିଏ ଭାବି) ନା, ନା, ଋଷି,—ତପସ୍ୱୀ ସେ—ଆଛା ତୁମେ ଗଲ—ଅଲେଖା ଖୋଜା ଆମର ଥିଲା ପରା ?

ଗୃହିଣୀ—ଏତେବେଳେ କି ଖୋଜା ଖୋଜା ପଡ଼ିଲା ମ ? ମଙ୍ଗଳ-ଆଳତି ଦର୍ଶନକୁ ଯିବ ନାହିଁ କି ?

ପାଞ୍ଜିଆ—ଯିବ, ଯିବ । ତୁମେ ଟିକିଏ ଖୋଜା ଆଉ ମୋ ଲେଖନୀଟା ଆଗ ଆଣିଦବଟି ।

(ଗୃହିଣୀ ଚାହିଁ ରହିଲେ)

ଯାଅ, ଟିକିଏ । (ଗୃହିଣୀ ଚାଲିଗଲେ)

ପାଞ୍ଜିଆ—ସ୍ୱପ୍ନ !
ଏ କଅଣ ସ୍ୱପ୍ନ !
ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ହେଲା !
ତେବେ କିଏ ସେ ଆଦେଶ-କର୍ତ୍ତା !
ଗୌର କାନ୍ତି !
ଋଷି ବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବେ କେହି !

ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅରୁଣ ସଦୃଶ ଅସେ ଫୁଟି ଫୁଟି ।
ଆଶୀର୍ବାଦ କରଗଲେ ମୋତେ ।
ଦେଲେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ—
(ଗୃହିଣୀ ପୋଥି ଲେଖନ ଘେନି ଆସିଲେ)

ଗୃହିଣୀ—କିଏ ମ ସେ ? କାହାକୁ ଦେଖିଲ ? କାହା କଥା
କହୁଚ ! ଭଲ ସପନ ଦେଖିଲ ତ !

ପାଞ୍ଜିଆ—ନା, ନା, ସ୍ୱପ୍ନ ନୁହେଁ ଦେବେ—
ସତ୍ୟ—ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଦେଖିଲିଃ—
ସୁବଳିତ ବପୁ,
ସାରା ଅଙ୍ଗେ ଝଲକୁଛି ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଶିଖା ।
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଦନ ମଣ୍ଡଳେ
ଖେଳୁଥିଲା ଦିବ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନତା !
ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ ଅସି ମୋତେ,
ଦେଲେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ :—
ଆଜଠାରୁ ଲେଖିବାକୁ
ଏ ଦେଶର ଇତିହାସ ଯେତେ
ମାଦଳା-ପାଞ୍ଜି ନାମରେ ହେବ ସେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ !
ଦେଲେ ଶକ୍ତି ମୋତେ !
ଦିଅ, ଦିଅ,
ଦିଅ ଖେଜା, ଦିଅ ମୋ ଲେଖଣୀ
ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ—ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ—ସତ୍ୟ—

(ଖେଜା ଲେଖନୀ ନେଇ ଖେଜା ଫିଟାଇଲେ । ଖଟରେ ବସିଲେ)

ଅଜଠାରୁ—

ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତିରୁ

ଅନକୂଳ କରିବ ମୁଁ ଲେଖା

ଅଦେଶ ଦେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବତାର ।

(ଲେଖିବସିଲେ)

ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ, ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ, ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ—

(ପାଞ୍ଜିଅ କହୁ କହୁ ଲେଖଣୀକୁ ମଥାରେ ଛୁଆଇଁଲେ)

ଗୃହିଣୀ—ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ (ଦୁଇହାତ ମଥାରେ ଲଗାଇଲେ)

(ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଶୁଭନ୍ନା)—ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ ।

('ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ' ଉଚ୍ଚାରଣ ମଧ୍ୟରେ ଯବନିକା ପତନ)

Printed by Sri Manmatha Mohan Das,
at Paramarthi Printing Works, Cuttack.